Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 294 (11192) | 1979 чылдың декабрь 23, воскресенье | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 2 көп.

В.И. ЛЕНИННИҢ ЮБИЛЕЙИН ШАЛЫПЧЫ КҮШ-АЖЫЛ-БИЛЕ УТКУУР!

КЫЗЫЛДЫҢ № 1 АТБ-ЗИНИҢ КОЛЛЕКТИВИНИҢ 1980 ЧЫЛДА СОЦИАЛИСТИГ ХҮЛЭЭЛГЕЛЕРИ

СЭКП-ниң XXV съездизиниң болгаш СЭКП ТК-ның болуп эрткен Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырып, В. И. Ленинниң төрүттүнгениден бээр 110 чыл болур оюнга утказыр база онгу беш чылдың планныг онаалдаларын хуусаа бетинде күүседир дээш социалистиг чарышка киришпишаан, Кызылдың чүк сөөртүр № 1 АТБ-зиниң коллективи дараазында социалистиг хүлээлгелерни алган:

Чылда 800 муң тонна чүк сөөртүр, 85000 муң тонна-километрни ажылдап кылыр планныг онаалдазын 1980 чылдың декабрь 30-де күүседир, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн планнатынганындан 0,5 хуу өстүрер.

Пландан ажыр 2 муң тонна чүктү сөөртүр, 200 муң тонна-километрни ажылдап кылыр.

Күш-ажылды организациялары улам экижиткениден, септелгениң шынарын бедиткениден, артык кезектерни, агрегаттарны тургускаанындан шимчээр составтың техниктиг беленинин коэффициентизин 0,78 чедирер.

Автомобильдериң ажыл чок турар чоруун 10—15 хуу кызырганындан, чолаачыларын септелгеге турар чоруун эвээжеткениден автопарктың ажыглаарының коэффициентизин 0,60 чедирер.

Автомобиль бүрүзү орукка чылда 219-тан эвээш эвес хүнну ажылдап эрттирер.

Үстүнде айытты-ныган хемчеглерни ажыглаанындан күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн планда көрдүнгениден 0,5 хуу өстүрер.

Транспорт продукциязының хемчээлиниң бот-үнезин планда көрдүнгениден 0,2 көпеекке кызырар.

Пландан ажыр 5 муң рубльдиң орулгазын алыр.

Экономиктиг ажыктыы 2 муң рубльдиң чаартыкчы 20 саналдарын бүдүрүлгеге ажыглап кирер.

Дараазында үүлдерни камнап алыр:

— 20 муң рубльдиң 150 комплект автодугуйларын;

— 5 муң рубльдиң материалдарын, артык кезектерин;

— 5 муң рубльдиң электри энергиязын, оттуларны үүлүн, өзүг сугну.

Бүдүрүлгениң бүгү адырлары 1980 чылда план күүселдезин чедип алырын боттандырар.

Орукта чоруп турар автомобильдериң ажылын хынаарын экижиткениден, аныяк чолаачыларны дагдыныкчыларга быжыглаанындан автоазыраларны болдурбазының хемчеглерин алыр.

Үшкү класстың чолаачыларынга 70, бирги, ийги класстыынга 20 кижини, септелге ажылчыннарынга 20 кижини белеткээр.

25 кижи онгу беш чылдың планныг онаалдаларын В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 110 чыл болур оюнга чедир, а 30 кижи — Улуг Октябрьның 63 чыл оюнда күүседир.

Хоорайның № 27 уруглар садын шефке алыр болгаш ооң девискээринге уруглар ойнаар шөлдү тускай план өзугаар дерип кылыр.

«Енисей» совхозка дузалажыр, 25 тонна мал чемни белеткээр. Дус-Хөлге дыштаныры-биле 5 путёвканы совхозтуң ажылчыннарынга тускайлап бээр.

Кызылдың чүк сөөртүр № 3 автотранспорт бүдүрүлгезинин коллективи социалистиг чарышка кыйгырдывыс.

Социалистиг хүлээлгелерни коллективтин нити хуралынга хүлээп алган.

ХҮЛЭЭНДИРИП ТУРАР

СЭКП ТК-ның ноябрь (1979 ч.) Пленумунуң болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң ийиги сессиязының материалдарын, аңаа эш Л. И. Брежневтиң тодаргай, программалыг чугаазын В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың арыглаал фабриказының коллективи радиодан дыңнай, солунналардан ооң-ла танышкаш, ону изин-биле деткип, үүлдүгүзүнүп, моон соңгаргы ажыл-ишке удуртулга кылдыр хүлээп ап турар бис.

Бо дугайын бистиң чаңгыс чер чурттуувус арыглал фабриказының регулировщиги, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады Николай Сарыглар база тодаргай чугаалап берген.

Мен комбинаттың арыглал фабриказында бедик сорттуг рудаадан даг-дүгү арыглаар цехтиң ийиги үеэлээнде (мастеривис хоочун ажылдакчы Боня Куулар) слесарлаан ажылдап турар мен. Бистиң цех планныг онаалдаларын күүседип турар. Бо цехтиң баштайгы даг-дүгүн Төрээн чуртка берип эгелээн хоочун цех деп турары шын. Эң алдыгыя эрткен ноябрь айда бергелер турза-даа, кужениишкиниг ажылдаашы, ай планындан ажыр 240 тонна даг-дүгүн бердивис. Планныг онаалдаларны күүседиринге цехтен бирги үеэлчег (мастери коммунист Ондар Даш-Моге), дөрткү, бешки үеэлчеглер (мастерлери Н. Стародубова, Е. Кузнецов) база бистиң үеэлчээвис эки ажылдааннар. Бо чеднишкиннер анаа-ла боттары чедип келбээн дээрзи билдингир. Коллективтиң бызыг найыралдыындан, ында ажылдап турар кижилериң бедик харысалгалыг, боттарының ажылын хандыр билириндан, эки сагылга-чурумундан хамааржыр.

Ниитизи-биле бистин цех планныг онаалдаларын күүседип турза-даа, фабриканың даг-дүгү арыглаар чамдык цехтиң план күүсеттейин турарындан планныг онаалдаларывыс, социалистиг хүлээлгелеривис ам күүсеттинмейин турар. Бо талазы-биле бөлүүн рудаадан даг-дүгү арыглаар цех (азы чаа цехивис) дыка хожудап, планын күүсеттейин турар. Мында чылдагааннар-ла хөй.

Ам СЭКП ТК-ның ноябрь (1979 ч.) Пленумунуң доктаалынга хамаарыштыр ажылнижиштиң чаарты көрүп, бүгү курлавырларны план күүселдеринче угландырып, улуг Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 110 чыл болган оюн күшажылчы белектерлиг уткуурувусту хүлээндиваис.

Б. ООРЖАК.
арыглал фабриказында слесарь.

ЧОННУҢ БЕДИК БҮЗҮРЕЛИ

Эвилелдешкен республикаларның Дээди Советтеринге депутаттарга кандидаттар депшидилгези чуртта леннинчи партияны долгандыр совет кижилериң сырый, бүзүлбас каттышканының байдалында үрүлчүлеп турар.

Соңгулда мурнунуң хуралдарынга чүве чугаалап тура, ажылчы чоннар СЭКП-ниң иштики болгаш даштыкы политиказының изии-биле чүүлдүгүнүп, партияның XXV съездизинин, СЭКП ТК-ның ноябрь (1979 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырып чоорударынга, В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 110 чыл оюн төлептиг уткуурунга, беш чылдың ойаалдаларын чедиишкиниг күүседиринге боттарының шиитпирлиин илергейлээн.

Эвилелдешкен республикаларның күрүне эрге-чагыргазының дээди органнарынга бистин Төрээн чуртувустун эң дээре ооллардың болгаш кыстарын — Коммунистиг партияның, Совет күрүнеиин удуртукчуларын, ажылчыннарны, колхозчуларны, улусчу интеллигенциянын төлээлекчилерин чаңгыс үн-биле күш-ажылчы коллективтер депшидип турар.

Москваның «Кадыыр болгаш Мэска» металлургия заводунун даздарбас демир прокадының чаа улуг негин «Партиның бүгү төлевилээн үүлдерин күүселили!», «Бистин күш-ажылбысты — сенээ, Төрээн чурт!», «Социалистиг демократия делгерезин!» деп болгаш өске-даа лозуңнар каастап шимээн. Бүдүрүлгениң коллективинин соңгулда мурнунуң хуралы аңаа болган.

Сорттуг прокат негинин металл изидикчизи Л. А. Афонин индирге үнүп келген. РСФСР-ниң Дээди Совединиң депутадынга кандидат кылдыр бистиң партивыстың болгаш күрүневистин удуртукчузу, шынчы леннинчи эш Л. И. Брежневти депшидерин ол саналдаан.

Ол саналды чылганнар дыңмиттиг, үргүлчүледдиг адыш часкаашкыннары-биле утканнар.

Кадыр ажылдап турар эжинин саналын изии-биле деткээн, кан эзилдирикчизи Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры В. В. Клюев депутатка кандидат кылдыр коммунист В. И. Коптевти база депшиткен.

Хуралга санал бергеннер шуптузу депшиткен кандидатураларны деткээннер.

РСФСР-ниң Дээди Совединге найысылалдын Калинин соңгулда округундан депутатка кандидат кылдыр Леонид Ильич Брежневти болгаш Вячеслав Иванович Коптевти депшидер дугайында доктаалды чаңгыс үн-биле хүлээп алган.

ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Биоорганиктиг химиянын М. М. Шемякин аттыг институдунга соңгулда мурнунуң хуралы байырлыг байдалга эрткен.

Институттуң директорунуң оралакчызы В. Т. Иванов РСФСР-ниң Дээди Совединге депутатка кандидат кылдыр СЭКП ТК-ныг Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Косыгинни депшидерин саналдаан.

Ол саналды детки-ниргеш, эртем ажылдакчызы А. И. Морошников республиканың күрүне эрге-чагыргазының дээди органының депутадынга кандидат кылдыр ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының оралакчы президентизи институттуң директору Ю. А. Овчинниковту база депшиткен.

РСФСР-ниң Дээди Совединге Москваның Октябрь соңгулда округундан депутатка кандидат кылдыр **Алексей Николаевич Косыгинни** болгаш **Юрий Анатольевич Овчинниковту** депшидерин хуралы чаңгыс үн-биле доктаатканы.

Москваның Күрүнеин № 1 подшипник заводунга көй кижи киржиктилиг соңгулда мурнунуң хуралы болган. Бүдүрүлге черинин коллективи Россия Федерациязының күрүне эрге-чагыргазының дээди органынга найысылалдын Жланов соңгулда округундан депутатка кандидат кылдыр СЭКП ТК-ныг Политбюро кежигүнү, СЭКП-ниң Москва хоорай комитетинин бирги секретары **Виктор Васильевич Гришинни** болгаш заводтуң инструмент негинин изидикчизи комсомолчу **Нина Герасимовна Ярцеваны** депшиткен.

РСФСР-ниң Дээди Совединге соңгулдалар талазы-биле Төп соңгулда комиссиязында

РСФСР-ниң Дээди Совединиң онгу чыжыңга соңгулдалар талазы-биле Төп соңгулда комиссиязының баштайгы хуралы декабрь 21-де Москвага, Эвилелдер бажыңына болган. Ол комиссияны баштаан М. Н. Алексеев хуралды эрттиргеи. РСФСР-ниң Дээди Совединге ам болур соңгулдаларга белеткел-биле холбаалыг айтырыгларны көргеи.

РСФСР-ниң Дээди Совединге соңгулдалар талазы-биле 975 соңгулда округтары тургустунганын хуралга демдеглээн. Төп болгаш округтар соңгулда комиссияларын тургускан. РСФСР-ниң Дээди Совединиң депутаттарынга кандидаттарны депшидип эгелээн.

СЭКП ТК-ныг Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунун Даргазы, тайбың болгаш кижилериң аас-кежин дээш могаг чок демиселчи эш Леонид Ильич Брежневти РСФСР-ниң Дээди Совединиң депутадынга боттарының бирги кандидады кылдыр ажылчы чоннарының соңгулда мурнунуң хөй кижилиг хуралдарындан чаңгыс эсеткилдиг алган турар. Республиканың күрүне эрге-чагыргазының дээди органының депутаттарынга кандидаттарның аразында СЭКП ТК-ныг Политбюро кежигүннеринге кандидаттар, СЭКП ТК-ның секретарлары, ажылчын ацгының болгаш колхозчу тараачыннарының, эртемниң болгаш культураның эң эки төлээлекчилери бар.

Төп соңгулда комиссиязы РСФСР-ниң Дээди Совединге соңгулдалар талазы-биле округтарының бүгү соңгулда комиссиядарынга чагааны хүлээп ап, соңгулдага белеткел болгаш оларны эрттиреринин үезинде оларның ажылын организастаарының практиктиг сүмелерин берген. РСФСР-ниң Дээди Совединге соңгулдалар талазы-биле соңгулда бюллетениниң, соңгулда боттарының бирги кандидаты кылдыр ажылчы чоннарының соңгулда мурнунуң хөй кижилиг хуралдарындан чаңгыс эсеткилдиг алган турар. Республиканың күрүне эрге-чагыргазының дээди органының депутаттарынга кандидаттарның аразында СЭКП ТК-ныг Политбюро кежигүннеринге кандидаттар, СЭКП ТК-ның секретарлары, ажылчын ацгының болгаш колхозчу тараачыннарының, эртемниң болгаш культураның эң эки төлээлекчилери бар.

Төп соңгулда комиссиязы РСФСР-ниң Дээди Совединге соңгулдалар талазы-биле округтарының бүгү соңгулда комиссиядарынга чагааны хүлээп ап, соңгулдага белеткел болгаш оларны эрттиреринин үезинде оларның ажылын организастаарының практиктиг сүмелерин берген. РСФСР-ниң Дээди Совединге соңгулдалар талазы-биле соңгулда бюллетениниң, соңгулда хааржаанын болгаш соңгулда комиссияларының таңмаларының хевирлерин доктаатканы.

Соңгулдаларны соңгулда документилериниң бланкаларыбиле хандырарының болгаш өске-даа айтырыгларны база көргеи. Соңгулда комиссиязы ажыл планын бөлүлээн.

Айтырыгларны чугаалажып турда комиссияның даргазының оралакчызы В. Н. Голубева, комиссиянын секретары Н. А. Петровичев, РСФСР-ниң Дээди Совединин Президиумунун Секретары Х. П. Нешков, РСФСР-ниң харылзаа министри Г. Г. Байшур, РСФСР-ниң парлалга күркомитединиң даргазы Н. В. Свиридов олар чүве чугаалаан.

Чамдык тоо организацияларының, кол эргелелдериң удуртукчулары, хөй-ниитиниң, парлалганың, телевидениениң, радионуң төлээлекчилери комиссия хуралынга олурушкан.

(СЭТА).

ЛЕНИНЧИ ЁЗУ-БИЛЕ ӨӨРЕНИР, АЖЫЛДААР, ЧУРТТААР

ВЛКСМ-ниң XIX область конференциязындан

Декабрь 21-де Кызылга хөгжүм-шин театрынга ВЛКСМ-ниң XIX область конференциязы болуп эрткен. Аңаа ВЛКСМ Тыва обкомунун ажылының дугайында отчёт илеткелди ВЛКСМ обкомунуң бирги секретары **Г. С-М. Иргит** кылган.

Илеткел талазы-биле: ВЛКСМ-ниң Кызыл хоорко-мунун, Бай-Тайга, Каа-Хем, Овур, Мөнгүн-Тайга, Тожу райкомнарының бирги секретарлары **К. Д. Сангыг-Бадра, В. Г. Вальков, С. Д. Демден, С. М. Достай, С. Донгак, О. И. Ондар,** «Искра» совхозтуң хөйжүзү **Р. Д. Ооржак,** офицер **К. Ф. Гешель,** школа-интернатта улуг пионер вожатыйы **Л. П. Шумова,** Кок-Тей школаының өөреникчизи **Оля Вертипрахова,** чырыдыышкын министри **Н. С. Конгар,** В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың арыглаал фабриказының регулировщиги, ССРЭ-ниң Дээди Совединин депутады **Н. О. Сарыглар** олар болгаш өскелер-даа санал берген.

Конференциянын ажылынга СЭКП ТК-ныг кежигүнүнге кандидат, партия Тыва обкомунун бирги секретары **Г. Ч. Ширшин,** ВЛКСМ ТК-ныг киллис эргелекчизинин оралакчызы **Н. С. Слепцов,** партия обкомунун бюро кежигүннери, чамдык министерстволарның, ведомстволарның удуртукчулары киришкен.

* * *

ВЛКСМ-ниң область организациязының ажылының кол угланылышкыны СЭКП-ниң XXV болгаш ВЛКСМ-ниң XVIII съездилериниң шиитпирлерин, СЭКП ТК-ныг «Идеологтуг болгаш политиказ-кижизидилгелиг ажылын улам ыцай экижидер дугайында» доктаалын күүседиринче аныяктарны мобилизастаары, оларының марксизчи-леннинчи мировоззрениезин хевирлеп тургузарына, бедик мөзү-шынарга, амыдыралчы идепкейлиг турушка оларны кижизидериге партиялың область организациязының дайынчы дузалакчызы болуру дээрзин илеткелчи болгаш санал бергеннер демдеглээн.

Патриоттуг шимчээшкиннерге болгаш Ульяновскиде Леннинчи меморизлда СЭКП ТК-ныг гураскаалдыг тугунун чаныга чуруккa тыртыраар эрге дээш чарышка идепкейлиг киришпишаан, республиканың комсомолчулары болгаш аныяктары онгу беш чылдың планныг онаалдаларын хуусаа бетинде күүседир дээш бүгү улустуң демиселинге үлүүн киирип турар. Бүдүрүлгениң шиитпирлиг участоктарында комсомолчу-аныяктарның 302 коллективтери ажылдап, ооллар, кыстарның хөй кезии беш чылдың дөрткү чылының планнарын база социалистиг хүлээлгелерин чедиишкиниг күүсеткилээн. Беш чылдың дөрт чылдарының планын 115 аныяк бүдүрүлгечилер күүсеткеннер, 8 муң ажыг кижи ам 1980 чылдың үлүүнде ажылдап турар.

В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 110 чыл болур оюн төлептиг уткуур дээш «Юбилейлиг беш чылды— Ильичиниң юбилейинге!» деп лозуң-биле шалыпчы ээлчегже кирген мурнакчыларның, комсомолчу-аныяктар коллективтериниң инициативазы калбак деткимчени алган.

Отчёттуг үеде аныяктарның коммунистиг кижизидилгезинге комсомол комитеттериниң ролю көскүзү-биле өскен. Ооллар, кыстарның идей-политиктиг кижизидилгезиниң талазыбиле ажыл эдээн экижээн. Аныяктарның марксизчи-леннинин өөредилгези, В. И. Ленинин ажылдарын, партияның документилерин оларын өөренип турары. «СЭКП-ниң XXV съездизиниң шиитпирлерин — амыдыралга» деп Леннинчи эзчетту эрттирип турарынын арга-методу сайзыраан. Бүгү-эвилелдиг Леннинчи хыналдазының харысалгалыг үе-чадазы келген. Республиканда 14 муң ажыг өөреникчилер, профтехучилищелериниң, орта-мак өөредилге черлериниң сургуулдары, студентилер В. И. Ленинин намдарын, партияның документилерин өөренип, 9 муң ажыг аныяктар комсомолдуң политөөредилгезинде хаара туттунган. Сорулга болза теоретиктиг үүлдерни үүгле шиңгээдиринде эвес, харын ону херек кырында ажыглап билириндe дээрзин конференцияга демдеглээн. Комсомолдуң политөөредилгези сайзыраңгайжып, пропагандист кадрларның составы экижээн.

Отчёттуг үеде комсомолдуң область организациязы өзүп бызыккан. Обком күш-ажылчы, идей-политиктиг, ажылчын кижизидилгезин комплекстиг чорудары дээш райком-

(Төнчүзү 3-кү арында).

ЧУРУКТА: комсомолдуң XIX область конференциязының балык делегаттары ССРЭ-ниң Дээди Совединин депутады, «Тиилелге» совхозтуң механизастаан отрядының бригадири, аныяктарның дагдыныкчызы Доржу Саяевич Дандар-биле чапсар үезинде.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНДА

Бо чылдың декабрь 22-де Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң хуралы Дээди Советтиң Президиумунун Даргазы **М. К. Мендуменин** даргалаашкыны-биле болуп эрткен. Аңаа Тыва АССР-ниң Дээди Совединин дөрткү чыыжының он ийиги сессиязының чугаалажыр айтырыгларын болгаш ажылдаар чурумун көргеи. Ол талазы-биле чогуур доктаалды хүлээп алган.

Ол-ла хуралга 1980 чылда Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планын болгаш 1979 чылдың планының күүсеттинин турарын, 1980 чылда Тыва АССР-ниң Күрүне бюджедин, 1978 чылда Күрүне бюджединин күүсеттинип турарын баш удур көрүүнүң доозулганының дугайында Тыва АССР-ниң План-бюджет комиссиязының даргазы **М. К. Шыырптын** дыннадыын чугаалашкан. План-бюджет болгаш оске-даа доктаамал комиссиялар республиканын Күрүне планын болгаш Күрүне бюджедин баш удур көөр талазы-биле улуг ажылларны кылганын демдеглээн.

СЭКП ТК-ныг ноябрь (1979 ч.) Пленумунун шиитпирлерин, эш Л. И. Брежневтиң айтыышкыннарын шудургу күүседири беш чылдың доостур чылында республика экономиктиг болгаш культура тургузуушкунунга, чоннуң чаагай чоруун бедидериге, Советтериниң бүгү звеноларының болгаш оске-даа күрүне органнарының ажылын сайзыраңгайжыдарынга бурунгаар чаа базымны кылыр арганы бээр, В. И. Леннинин төрүттүнген хүнүнден бээр 110 чыл болур оюн төлептиг уткуур, онгу беш чылды чедиишкиниг доозар дээш социалистиг чарышты калбартырынга идиг бээр деп демдеглээн.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң дугайында Хоойлу төлевиледнің талазы-биле Тыва АССР-ниң Дээди Совединин Хоойлу-дүрүм саналдаар доктаамал комиссиязының даргазы **В. П. Суровтун** дыннадынын хуралга база чугаазажын көргеш, төлевилелди сессияга чугаалажып көөру-биле кирген.

Президиум хуралынга оске-даа айтырыгларны чугаалашкан.

СЕССИЯ МУРНУНДА

Декабрь 22-де Тыва АССР-ниң Дээди Совединин үлетпүр болгаш тудуг, транспорт болгаш харылзаа, көдээ ажылагый, чүртталга-комунал ажыл-агый болгаш чаагайжыдылга, садыг, ниити чемненилге болгаш чоннуң амыдырал хандырылгазының, улус өөредилгези болгаш спорт, бойдус камгалалының, херээженнериниң күш-ажылының болгаш амыдыралының, нечашты камгалаарының айтырыгларының, аныяктар херээниң талазы-биле доктаамал комиссияларының хуралдары болуп эрткилээн.

Дээди Советтиң План-бюджет комиссиязының адырлар аайы-биле доктаамал комиссияларының даргаларының болгаш министерстволарның, ведомстволарның, эргелелдериң төлээлекчилери киришкен хуралынга Тыва АССР-ниң Күрүне планын болгаш Күрүне бюджедин чугаалажып көргеи болгаш аңаа кылган чогуур түүнелдерин бадылаан.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединин Хоойлу-дүрүм саналдаар доктаамал комиссиязы бодунун хуралынга Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң дугайында Хоойлу төлевилелин чугаалажып көргеи болгаш ол талазы-биле түүнелди белеткээн.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединин дөрткү чыыжының он ийиги сессиязының ажыттынарының дугайында

Тыва АССР-ниң Дээди Совединин дөрткү чыыжының он ийиги сессиязы декабрь 24-те эртенгинин 10 шакта СЭКП Тыва обкомунун Политиктиг чырыдыышкын бажыңына ажыттынар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединин Төлээлекчилер чөвүлелиниң хуралының дугайында

Тыва АССР-ниң Дээди Совединин Төлээлекчилер чөвүлелиниң хуралы декабрь 24-те, 9 шак 30 минутада СЭКП Тыва обкомунун Политиктиг чырыдыышкын бажыңына болур.

СОВЕТ-АНГОЛА ЧУГААЛАЖЫЫШКЫННАР

СЭКП ТК-ныг Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединин Президиумунун Даргазы Л. И. Брежневтиң, СЭКП ТК-ныг Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыконун, СЭКП ТК-ныг Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң камгалал министри Совет Эвилелиниң Маршалы Д. Ф. Устиновтун, СЭКП ТК-ныг Политбюро кежигүнүнге кандидат, СЭКП ТК-ныг секретары Б. Н. Пономаревтун, СЭКП ТК-ныг кежигүнү, Экономиктиг харылзааларның күрүне комитединиң даргазы С. А. Скачковтун Күш-ажыл партиязы—МПЛА-ның Даргазы, Ангола Улус Республиканың Президентизи Жозе Эдуарду душ Сантушбиле болгаш ооң баштаанын партия-күрүне делегациязының кежигүннери — Күш-ажыл партиязы — МПЛА ТК-ныг Политбюро кежигүнү, АУР-нун камгалал министри Энрике Т. Каррейра, Күш-ажыл партиязы — МПЛА ТК-ныг Политбюро кежигүнүнге кандидат, АУР-нун яштыкы херектер министри Кунди Пайма, Күш-ажыл партиязы— МПЛА ТК-ныг Политбюро кежигүнүнге кандидат, АУР-нун камгалал министринин оралакчызы Жулиау Матеуш Паулу, Күш-ажыл партиязы — МПЛА ТК-ныг секретары, АУР-нун даштыкы херектер министри Паулу Т. Жоржа, Күш-ажыл партиязы — МПЛА ТК-ныг секретары Афонсу Ван-Дунен оларынын-биле чугаалажыышкыннары доозулган.

Найыралчы байдалга болгаш билчиишкиниң ёзүзунга эрткен чугаалажыышкыннар үезинде совет-ангола ийи талаалыг харылзааларның дыка хөй айтырыгларын, ол ышкаш Африка диптe, ылаңгыя Африканың Мурнуу чүгүнде байдалды болгаш делегейиин өскедаа чугула айтырыгларын дугайты санал-оналдар солчуушкуну болган.

Совет-ангола харылзаалар ССРЭ-ниң болгаш АУР-нун аразында найырал болгаш кады ажылдажылга дугайында керээге үнделээн, үре-түүнелдиг хөгжүп турарын сеткил ханыышкыны-биле демдеглеп, ийи чурттуң улустарының чаагай чоруунга, бүгүнүнги тайбыңны быжыглаарының эрге-ажыкларынга таарыштыр ол харылзааларны улам ыцай калбартып, ханыладыр деп талаларының шиитпирлиг чоруу илергейлеттинген.

Делегейиин дүшкүүрлүг чоруун чавырыдыырары дээш демиселдин, боо-чепсекти эңдере бүдүрин шеглээриннин, быжыг тайбыңны болгаш улустарның айыл чок чоруун хандырарының айтырыгларын дугайты боттарының турушбодалдарының дугжүп турарын талалар айыткан.

Чугаалажыышкыннарга совет болгаш ангола талаалардан албан кижилери база олурушкан.

НАЙЫРАЛЧЫ БАЙДАЛГА

Күш-ажыл партиязы — МПЛА-ның Даргазы, Ангола Улус Республиканың Президентизи Жозе Эдуарду душ Сантушка баштаан Ангола Улус Республиканың партия-күрүне делегациязының алдары дээш СЭКП Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Дээди Совединин Президиуму болгаш ССРЭ-ниң чазаа Кремльдиң Улуг ордузунга эртенги шайлалга тургускан.

Совет талаадан ол шайлалга эштер А. А. Громыко, А. П. Кириленко, А. Я. Пельше, М. А. Суслов, Н. А. Тихонов, Д. Ф. Устинов, К. У. Черненко, П. Н. Демичев, В. В. Кузнецов, Б. Н. Пономарев, М. С. Соломенцев, И. В. Капитонов, ССРЭ-ниң Дээди Совединин Президиумунун болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргаларының оралакчылары, ССРЭ-ниң министрлери, ССРЭ-ниң күрүне комитеттериниң даргалары, албанның өске-даа кижилер чораан.

СЭКП ТК-ныг Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко биле Ж. Э. душ Сантуш чүве чугаалаан, оларның чугааларын улуг кичээнгей-биле дыңнаан болгаш үргүлчүледдиг адыш часкаашкыннары каш удаа үзе кирип турган.

Эртенги шайлалга эвилеп, найыралчы байдалга эрткен.

(СЭТА).

ССРЭ-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНДЕ

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели декабрь 29-та субботада дыштанар хүнүнү 1979 чылдың декабрь 31-де понедельникче шилчиндерин доктаатканы.

КЕЛИР ЧЫЛГА БЫЖЫГ ҮНДЕЗИННИ ТУРГУЗАР

Ам келир 1980 чыл—онгу беш чылдың доозукчу чылы болурундан ангыла, дараазындагы беш чылдың быжыг баазазын тургузарының, СЭКП-ниң XXVI съездизиниге идепкейлиг белеткел ажылларының чылы. Шак ындыг угланыышкын-биле бо чылдың хүлээлгелерин түнеевишаан, келир чылдың сорулгаларын үнелеп көөр аргаар деп, СЭКП ТК-ның ноябрь (1979 ч.) Пленумунга эш Л. И. Брежнев чугаалаан.

Эрзинин ажыл-ишчилери СЭКП ТК-ның ноябрь (1979 ч.) Пленумунуң болгаш ССРЭ-ниң Дээди Советиниң ийиги сессиязының материалдарын улуг сонуургал-биле таныжып, беш чылдың дөртү чылын районуң улус ажыл-агыйының бүгү адырларынга күш-ажылчы чеднишкиннериг доозар дээш күженнишкиниг ажылдап турар. Ол чугула ажыл-херекке кижа бүрүзүн хаара тудары-биле партия организациялары коммунист бүрүзүнүн хуула харыысалгазын белдирип, оларның массалар ортузунга партийжи салдарын калбартып, хожудан турарлар чок ажылдаар дугайында ростовчуларның эгелээшкинин леткип, тодаргай ажыл-херек-биле холбаштырып келгенинин түнелинде чамдык көргүзүүлер чедип алдынган.

Ажыл-агыйлар күрүнеге сүт садарының социалистиг хүлээлгелерин декабрьның 1-де медээ-биле эльрга, чылдың 101,7 хуу күүседип, хүлээлгеден дашкаар 6,1 центнер сүтү күрүнеге саткан. Ам чыл төнүзүнге чедир пландан ажыр 200 центнер сүтү күрүнеге дужаар сорулганы салып алган ажылдап турарлар. Совхозтарның сүт-бараан фермаларындан Нарының саанчылары тос айларның түнелдери-биле чылдың күүсеткеш, келир чылдың эдлээнде ажылдап турарлар. Олар декабрьның 1-ниң медээзи-биле алырга, хүлээлгеден дашкаар 160 центнер сүтү дужааганнар. Ол ышкан «Чаа өрүк» совхозтуң саанчылары хүлээлгезинден ажыр 104 центнер сүтү садып, сүт дужаалдаын эрткен чылның ол үедеги деңнелинден 34,1 хуу көвүдеткеннер.

Күрүнеге дүк садарының социалистиг хүлээлгези нинти районда 101,9 хуу күүсеттиңген ийикпе, азы хүлээлгеден ажыр 390 центнер дүк күрүнеге саттынган. Ажыл-агыйлардан күрүнеге дүк садарының социалистиг хүлээлгезин «Нарын» совхоз (директору ССРЭ-ниң Дээди Советиниң депутады М. Дүгер, партком секретары Д. Чоолу) хүлээлгезинден ыракта ажырганнар. Беш чылдың дөрт чылдарында район 7590 центнер дүктү күрүнеге дужаар ужурлуг турган болза, херек кырында дужаатты́ңганы 7602 центнер болган.

Эзт садарының социалистиг хүлээлгезин Ленин аттыг совхоз (директору С. Ондар, партбюро секретары К. Сеңин) чылдың 102,8 хуу күүсеткеш, эрткен чылдың деңнелинден 14,5 хуу ажырганнар.

Эрткен чылга деңнээрге ажыл-агыйлар хой бүрүзүнден дүк кыргылаазын 300 грамм, күрүнеге саткан мыйыстыг боза малдарының бат бүрүзүнге онааштыр дириг деңзинин 25 килограмм көвүдеткен.

Районуң совхозтарында ниитиниң малының баш саны эрткен чылдың бо үеде турганындан мыйыстыг боза мал 4,7 хуу, хой, өшкү 4,5 хуу, чылгы 3,4 хуу, тевелер 10 хуу өзүлдеги алган, «Мөрен» совхозта № 3 хойжу бригадазы (бригадири аныяк коммунист А. Өлзей), «Чаа өрүк» совхозта № 3 хойжу бригада (бригадири И. Дүпчүр) дээш оондаа өске хойжу бригадалар төрүүр чүс баш хойларга онааштыр 90-даан өрү хураганнарны камгалап ап, тус черниң хоюнуң баш бүрүзүнден 1,9 килограммдан өрү дүктү кыргып алганнар.

Сураглыг хойжулар — «Мөренден» Орус Намдал, Марсуу Учурал, Ранса Тулгу, «Чаа өрүктан» Очур-Хөө Хорлуу, Дамдын-оол Дамчай, Анай Севилбаа, «Нарыңдан», Дамдын Дүдүп, Наталья Күнчүн дээш оон-даа өскелер төрүүр чүс хойдан-на 100-тен 111 чедир хураганнарны менди өстүргеннер. Ленин аттыг, совхозтуң сүт-бараан фермазы (эргелекчизи коммунист Т. Тулгу) төрүүр чүс инектерге онааштыр 85 бызааларны камгалап алыр хүлээлгезин 88 баш кылдыр ажыр күүседип, саар инек бүрүзүнден чылда сагза чогуур хүлээлгезин күүседиринге чоокшулаан.

СЭКП ТК-ның ноябрь (1979 чыл) Пленумунуң болган ССРЭ-ниң Дээди Советиниң ийиги сессиязының материалдарын танышкан хуралларга районнуң малчыннары Пленумга эш Л. И. Брежневтиң чугаазында салдынган сорулгаларны болгаш 1980 чылда чүрттүн социал-экономиктиг планнарын бүрүү-биле чүүлдүгүнүн деткиишаан, бедиткен социалистиг хүлээлгелерин ап, бо чылын мал продуктуларын күрүнеге садарының болгаш малдың баш санын өстүрүнүң талазы-биле социалистиг хүлээлгелерин күүседирин аазап турарлар.

Кодээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрүп көвүдедириңге угланган чамдык организас-политиктиг хемчеглер-биле холбаштыр ам-даа чедир кылдыңмайн турар ажылларны шүгүмчүлекчи өзү-биле көөр болгаш ону чогуур өйшаанда элерниң өрүктарын дилеп тывар, аңаа чогаалыкчы арга-мергежилги ажыглаары партия, совет болгаш ажыл-агый улуртукчуларының чугула сорулгазы болуп турар.

Ниитиниң малының янзы-бүрү чылдагааннардан хорамчазы эрткен чылдың деңнелиндеен кызырылбайн турар. «Мөрен» совхоз эрткен чылдың бо үеде турганынга улур мыйыстыг боза малдың өзүп хораар чоруун ийиден ажыг катап, самчыгдал-төтчеглеин барык-ла бет катап, хойнуң өзүп чоруун, 32,3 хуу, самчыгдал-төтчеглеин дөрт чартыктан хой катап улгаттырган. Бо чылдың кыштаглаашкынынга белеткеш болган. Ол совхозтуң Сыын-Мыйыс сүт-бараан фермазында кышка удур белеткеш ажылдары багай, кажаалары чылыглаттынмаан, совхозта сүттү күрүнеге дужаарының күүселдези берге байдалларда турып турбуже, саар инектерин азыралда тургуспаан, келир чылдың продуктулар бүдүреринге кичээнгей кошкак, хойнуң кодан бүрүзүнге суггарылганы четче хандырбаанындан хой дүгү дужүп турар. Үстүнде фактылардан алгаш, республиканың бүгү малчыннарынга, механизаторларынга болгаш көдээ ажыл-агыйның өске-даа ажылдакчыларынга ниитиниң малын камгалап кадагалаарын үндезини-биле эжиждер дугайында СЭКП · Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүделиниң чагаазын багай боттандырып турар деп түнеелди мадаа үндүрер ужурлуг. «Мөрен» совхозтуң удуртукчулары (директору Б. Сайды, партбюро секретары Ш. Маажый) мал ажылында шынгыы четпестерин эдериңче угланган тодаргай хемчеглерни ажылдап кылгаш, кыска хуусаада боттуг ажылдарны организастап чорудары чугула. Ол ышкан «Чаа өрүк», Ленин аттыг совхозтарда мыйыстыг боза малдарының болгаш чылгының янзы-бүрү чылдагааннардан хорамчазы чыл бүрүде кызырылбайн турар. Бо чылын ажыл-агыйлар чүс баш төрүүр инектерге онааштыр 48-ле бызааларны алган. Оон иштинде «Чаа өрүк» совхозта 31 баш болган. Ол ышкан «Мөрен», «Нарын» совхозтарда инектиң кызыраар чоруу улуг.

Кайы-даа ажыл-агыйларда чер ажылының культуразы чавыс, хорадыны ажылдап кылып турары ымы үениң неделелериңе ыракта дүүшпейн турар. Тарылга шөлдерине өдек тогериниң планнары чыл бүрүде чедир күүсеттинмес. Оон уламдан тараа болгаш мал чемнериңе тараан культураларның дүжүү чыл бүрүде өспейн турар.

Беш чылдың дөртү чылында бүдүрүлге болгаш чоннуң амыдырал хандырылга албан черлери багай эвес ажылдааннар. Амыдырал хандырылга комбинады чылдың социалистиг хүлээлгелерин ноябрьның 28-те ажыр күүсеткеш, келир чылдың үлүүде ажылдап турар. Ынчалза-даа районда бүдүрүлге, хандырылга болгаш тудуг организацияларының ажылында улуг четпестер база бар. Эмнелге тудуу беш чыл иштинде узамдыгын келген, ажыглалга киирер дээрге белен эвезе-биле келир чылче шилчээн.

Бо хүннерде районуң партия, совет органнарының мурнунда салдынган сорулгаларның иштинде колдуг черни ниитиниң малын кыштан менди ажырары, малдың чаш төлүн бүрүү-биле камгалап алыры болуп турар. Малчыннарның амыдырал байдалын эжиждериниче угланган бүгү хемчеглерни доктаамал боттандырып, чон ортузунга политикжидилгелиг ажылды улам күүтөлдирери болур. Оңгу беш чылдың соңгу чылын — В. И. Ленинниң төрүттүнгенүнүңден бээр 110 чыл оюнуң болгаш СЭКП-ниң XXVI съездизинге белеткелдиң шалыпчы күш-ажылдың чылы болдурар дээш районда партия, совет болгаш ажыл-агый органнарының соңгаарлаттынмас сорулгалары болур.

А. МОНГУШ,
СЭКП Эрзин райкомунуң бирги секретары.

Дүүн бүгү чурт Энергетиктиң хүнүн демдеглээн

ТЫВАНЫҢ ӨШПЕС ЧЫРЫЫ

Тываның электри четкилериниң коллективи оңгу беш чылдың эртип турар дөрт чылдарында чедиишкиниг ажылдап турар. Ниити продукция бүдүрер, сайгарар болгаш электри энергия ажылдап кылыр талазы-биле дөрт чылдың планын бо чылдың октябрь 7-ге чедир, ССРЭ Конституциязының хүнүнге уткуштур күүседипкен.

1979 чылдың III кварталының түнелдери-биле республиканың электри четкилериниң коллективи Кызыл хоорайның үлетпүр бүдүрүлге черлериниң аразында социалистиг чарыштың бирги черин эзлээш, СЭКП хооркомунуң болгаш хоорхүүскомнуң шилчиир Кызыл тугун алган. 1979 чылдың ниити продукция бүдүрер болгаш ону сайгарарының планын декабрь 16-да, электри энергия ажылдап үндүрериң— база-ла декабрь 16-да болгаш чылыг сайгарарының даалгазын — декабрь 15-те хуусаадан эрте күүседкен.

Кызыл ЦЭС-ниң коллективи база-ла III кварталда республика найысылалынга социалистиг чарыштың бирги черин эзлээн. Бо бүгү челиишкиннер хожудан турарлар чокка ажылдаар талазы-биле ростовчуларның дуржулгазын нептередип, электри четкилериниң, цехтериниң, бригадаларының эзлчеглериниң болгаш тус энергетиктериң аразында социалистиг чарышты бедик деңнелге организастаанының түнелди болган. Коллективтиң партия, профэвилел болгаш хой-ниити организациялары бо хүннерде СЭКП ТК-ның ноябрь (1979 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин болгаш аңаа эш Л. И. Брежневтиң чугаазында айтыышкынларны амыдыралга боттандырар, оңгу беш чылдың планныг даалгаларын хуусаадан эрте күүседир, ажылдың ышнарын эжиждер дээш мобилизакчы ажылды күштелдирип турар.

Республиканың мурнакчы күш-ажылчы коллективтериниң эгелээшкинин деткиишаан, Тываның электри четкилериниң коллективи В. И. Ленинниң төрүттүнгенүнүңден бээр 110 чылынга чедиишкиниг ужуражыр, оңгу беш чылдың соңгу — 1980 чылының планныг даалгаларын хуусаадан эрте күүседир дээш бо хүннерде кызымаккай ажылдап турар. Оон дугайын болгаш келир үеде кандыг сорулгалар салдынып турарының дугайын республиканың электри четкилериниң директору Н. Н. Чумаков «Шынның» корреспондентизиниге мынча деп чугаалаан:

— Электри энергиязы республиканың хоорайларына болгаш суурларына, оон чурттакчыларының амыдыралынга эргежок чугула хереглеп апарган, электри дамчыдар удазыннар хойжуларың турлаларынче шөйлүп чоруткулаан. Республиканың улус ажыл-агыйының электри-биле хандырылгазы чыл келген тудум-на улам улгадып турар. Электри энергиязының хөй кезин Красноярскиниң күрүнеңиң район энергия системазынган кээп турар, үүгле 20 хуузун чылыг электри станциялары берип турар.

1980 чылда совет улус лениичи ГОЭЛРО планының 60 чылын демдеглээр. СЭКП обкомунуң пленумунга партия обкомунуң бирги секретары эш Г. Ч. Ширшин республиканың энергетиказын планнаарын эртемге үйдеәлеп, аңаа чогуур негелдени долузу-биле барымдаалаарының чугулазын айыткан. Ынчалгаш 1980 чылдың бирги кварталындан эгелеп, тус-тус энергия тудугларын, дамчыдылга шугумнарын кылырда Тыва АССР-ниң бүдүрүкчү күштерин улам ынай хөгжүдериниң планы-биле сырый холбаштырар ужурлуг. Келир чылда энергетиканың чугула тудуглары кылдынар. Хандагайтыга подстанцияны түүпүшаан, Чадаанадан улуг энергияны дамчыдар 110 киловольтулуг шугумну төөр. Ол шугумнуң 6300 ква-лыг трансформаторнуң чамдык кезектери чедип келген болгаш ону эптеп тургускан соонда Өвүр районуң бүдүрүлгелерин үлетпүрге үндезилеп организастаар аргалыг болур. Ол ышкаш 10 кв. күженнишкиниг подстанцияларны совхозтарга тургускап, фермаларны болгаш хойжулар турлаларын электри-биле хандырарын улам калбартыр бис. Ол бүгү тудугларга ниитизи-биле 3,2 миллион рубль акшахөрөнгүнүн тускайлаан. Районнарның, совхозтарның удуртукчулары боттарының талазындан эргежок чугула хемчеглерни алыры чугула. Бүрен-Бай-Хаакка подстанцияны тутпушаан, Балгазын— Бүрен-Бай-Хаак аразынга 110 кваның электри шугумун тургузар. Дараазында шугумну улаштыр төөгеш, Сарыг-Сепке чедирип, Ква-Хем районуң электри-биле хандырылгазын экижидер. Кызылдың үлетпүрүт барын талакы районун чедир хандырарыбиле 16 мун ква күчүлүг трансформаторлуг 110-10 кв. подстанцияны нефть базазының девискээринге тудуп тургузар. Красноярск крайның девискээринден Саян-Шушенск ГЭС-ниден тудуп келчидер электри шугумунуң тудуун шапкынчыдары-биле Тывадан уткуштур шугум төөри 1980 чылда эгелээр.

Ол бүгү чугула тудугларбиле чергелештир Кызыл ЦЭС-ниң күжүн улгаттырары уламчылаар болгаш келир чылда шакта 75 тонна бус үндүрер 10-гу котелду ажыглалга киирер. Оон түнелинде республика найысылалын чылыг-биле хандырарының айтыры колдуунда үзе шиитпирлеттиннер.

Электри тудугларын чогуур хуусаада доозун, ажыглалга киирери болгаш оңгу беш чылдың планын хуусаадан эрте күүседири Тываның электри четкилериниң, Кызыл ЦЭС тудугунуң, «Кодээ электри тудуг» монтаж эргелениң коллективтериниң улуг күштү, шалыпчы ажыл-ишти негеп турар.

«Энергетиктиң хүнү» — профессионал байырлал-биле холбаштыр бистиң кайгамчыктыг ажыл-ишчилеривистиң тергиннерин адаары өөрүнүүт. Энергетиканың хоочуннары улуг машинист Г. Ф. Иванов, турбиналарның улуг машинизи В. Ф. Дулов, хоорайның шит белдириниң дежурныйы З. В. Ашинова, чолаачы В. И. Клюев болгаш өске-даа он-он кижилерни оларга хамаарыштырып болур.

Байырлап тура, четпестерни шүгүмчүлекчи өзү-биле айтыр ужурлуг. СЭКП ТК-ның ноябрь (1979 ч.) Пленумунга чугаазында эш Л. И. Брежнев энергия курлавырларын долу ажыглаар, ханмалгаже онза кичээнгей салыры айытқан болгай. Бисте четпестер дыка хөй. Бүрен-Бай-Хаак болгаш Чадаана-Хөндагайты аразының электри дамчыдар шугуму шагда-ла кылдыңган турар ужурлуг. Ону чылдан чылче шилчидип келген. Кызыл ЦЭС-ниде тоску котелдуң тудуу өскелдеп турар.

Киловатт-шак энергия бүрүзү-ле он-он килограмм хөмүрдаш, газ, мазут болгай. 1980 чылдың бирги кварталында Енисейниң болгаш Ангараның сугларының сыныгаш, эвезээри-биле холбаштыр Сибирьниң каттышкан энергия системазынга электри энергиязының чедишпези барык 9 хуу чедерин санаалга көргүскей. Ынчангаш энергияны эңне камныг ажыглаары шыңгыы негеттинин турар.

«Бистер энергетиканы канчаар-даа шалыпкын көгжүдүп келген болзувусса, чылыгны болгаш энергияны кампаары моон-даа соңгаар күрүнеге эң чугула сорулга боор артар» деп эш Л. И. Брежнев чугаалаан. Бистиң республиканың бүгү черлериңе, а ол ышкаш өг-бүле бүрүзүне энергияны кампаары улуг сорулга кылдыр санаттынып турар.

САННАР, ФАКТЫЛАР

★ Энергетиктиң хүнүн ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң 1966 чылдың май 23-теги Чарлыыбиле тургуснан болгаш Россияны электрижидериниң Күрүне планын— ГОЭЛРО-ну—хүлээп алган Советтерниң VIII Бүгү-россия съездизиниң ажыттынган хүнүнге алдар болдуруп, чылдың на декабрь 22-де демдеглеп эрттирип турар.

★ Бирги беш чылдың баштайгы чылы—1928 чылда ССРЭ-де 5 миллиард квт-шак электри энергиязын бүдүрүп үндүрген, а 1978 чылда—1202 миллиард квт-шак четкен. Ол— ГФР-ниң, Францияның, Япониянның амгы үеде бүдүрүп турарын катай алганындан безин хөй.

★ Электри энергиязын 1950—1977 чылдарда делегейге бүдүрүп турары 7,3 катап, а ССРЭ-де 12,6 катап өскен. Бистиң чуртувустуң электри энергиязын бүдүрүп үндүреринге делегейге үлүг-хуузу 1913 чылда 3,4 хуу турган болза 1977 чылда 15,9 хуу болган.

★ ССРЭ-те электри энергиязын бүдүрери бо чылын 1265 миллиард квт-шак чедер. 1 квт-шак электри энергиязын бүдүреринге чарыгдаар оттулар чүүл 328 грамм чедир эвээжээр, оон уламындан 2,6 млн. тонна чижеглээн оттулар чүүлдү камнап алыр.

★ 1979 чылда чаа 12,3 млн киловатт энергетиктиг күүчүлер ажыглалга кирер.

★ Бо чылын Ленинградтың, Армениянның атомнуг электри станциялары, Ровно АЭС-тиң баштайгы агрегады үлетпүр тогун бээр, Нововоронежскиниң, Белоярскиниң АЭС-териниң энергоблоктары, Саян-Шушенск ГЭС-тиң үш агрегаттары Ингури болгаш Зея ГЭС-терниң соңгу агрегаттары ажыглалга кирер.

★ Мурнуу-Таджиктиң девискээр-бүдүрүлге комплекизиниң кол тудугларының бирээзи—Нурек ГЭС болур. Оон 9 агрегаттарының күүчүзү 2,7 млн. киловатт четкен.

★ Нерюнгрин ГРЭС-тиң (Якут АССР) баштайгы агрегады 1981 чылда ажыглалга кирер. Оон баштайгы эзлчээниң күүчүзү—630 киловатт, а моон соңгаар оон күүчүзү 4 миллион киловатт чедер.

ҮШКҮ ГИДРОАГРЕГАТ

Саян — Шушенск ГЭС-тиң үшкү гидроагрегат ротору баштайгы долгандырыын кылган. Үшкү гидроагрегаттың күжү бирги, ийиги гидроагрегаттарыныңдан ыракта улуг, азы Днепрогэстиң дайын мурнунда ажылдап турган күчүзү-биле деңзи. Оон ажылчын дугуюнун деңзизи 146 тонна, а оон мурнундагы ийи агрегаттыы— 90 тонна. Үшкү гидроагрегаттың өске-даа кезектери ылгалдыг.

640 мун киловатт күүчүлүг агрегатты ажыг эки эптеп кылган дээрзин специалистер демдеглээн.

ГЭС-тиң тудугжулары ол гидроагрегатты эптеп тургузарынга улуг шылгалданы эткен. Ол агрегаттың турбиназы өскелериндеен солуттүнмас ажылчын дугуйлуу-биле база ылгалдыг. Баштайгы ийи агрегаттар 80 метр бедиктен баткан сугнуң күжү-биле ажылдаар, а үшкү гидроагрегатты 100—120 метр бедиктен баткан суг ажылдадыр.

Плотинаның бедии орту безин четпээнде оон агрегаттарын ажылдадыры гидротудуушкунуң төөгүзүнде бирле дугаарында боттанганы ол. Кажан плотинаның бедии 125 метр четкенде, (оон чогуур бедии 242 метр болур) солуттунмас ажылчын дугуйлуг гидроагрегатты ажыглалга киирериңге белеткеп турар. Баштайгы ийи турбиналарының кезектери оон соонда солуур.

Саян-Шушенск ГЭС-ти Саянның девискээр-бүдүрүлге комплекизиниң энергетиктиг өзээ дижип турары таварылга эвес. Электри дамчыдылгазының шугумнары Карл кызаазындан Саяногорскиниң, Абаканның, Минусинскиниң бүдүрүлгелериче, тудуг шөлдериче улажы бээр.

Россияны электрижидериниң Күрүне планы — ГОЭЛРО-ну хүлээп алган Советтерниң VIII Бүгү-россия съездизиниң ажыттынган хүнү — Энергетиктиң хүнүнге тураскаадып, күчүлүг үшкү гидроагрегатты Саян-Шушенск ГЭС-тиң гидротудугжулары дүүн ажылдадып эгелээн.

Вахш хемде (Таджик ССР) туттунган Ортаакы Азияда эң улуг Нурек гидроэлектростанция долу күчүзү—2700 мун киловатт-биле ажылдап эгелээн. Оон эң соңгу тоску агрегадын гидротудугжулар хуусаадындан бир чыл эрте ажыглалга киирген.

Нурек ГЭС он-он миллиард киловатт-шак электри энергиязын ажылдап үндүрген. Ол станция кожазында Өзбек, Туркмен ССР-лерге база улуг ужур дузалыг.

ЧУҒУКТА: Нурек ГЭС-тиң ниити хевири.

Р. НЕТЕЛЕВТИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

Армениянның атомнуг электростанциязының тудуу доосту́рунга чоокшулаан. Тудугнуң коллективи ийиги энергоблокту ажыглалга бо чылын киирер дээш бүгү күженнишкинин угландырган. Ам соңгу дөрткү турбоагрегатты эптеп турар.

Тудуг болгаш монтаж ажылдарының чыл планы хуусаа бетинде күүсеттингей.

АЭС-тиң энергия санакчылары станцияның баштайгы блогунуң ажылдап үндүргени беш миллиард киловатт-шак энергиязын демдеглээн.

ЧУРУКТА: Армениянның атомнуг электростанциязының ниити хевири.

Р. АКОПЯННЫҢ болгаш М. ШАХБАЗЯННЫҢ чуруктары
СЭТА-ның фотохрониказы

Кыштаглаашкын—шалыпчы фронт

КИЧЭЭНГЕЙГЕ АЛДЫНГАН

Оңгу беш чылдың дөртү чылында Өвүр районуң малчыннары планныг онаалдаларны болгаш социалистиг хүлээлгелерни күүседир дээш кызымак ажылдап турган. 1979 чылды чамдык күш-ажылчы чедиишкиннериг доозуп турарлар. Ажыл-ишчилер чылда 190 тонна сүт садар турган, хуусаа бетинде 3 тоннага ажыр күүсеткеш, амгы үеде онаалдаар ажыр сүт садарын уламчылап турар. Район 1250 тонна сүт садар планын 82 хуу күүсеткен.

Мал бажы өстүрериниң талазы-биле чыл көргүзүүлерин алырга мынлыг: мыйыстыг боза малды — 104 хуу, хой биле өшкүнү — 98 хуу, чылгыны— 93 хуу күүсеткен.

Амгы үеде районуң малчыннарының, специалистериниң мурнунда ниитиниң малын кыштан хүр ажырар, оон чаш төлүн мөнгүн алыр база күрүнеге садарын көвүдедир чугула сорулгалар турып турар.

Ажыл-агыйлар мал кыштаглаашкынынга белеткелди багай эвес чорутканындан малчыннар чогуур үеэзинде кыштаглаан. Совхозтарның 75400 ажыг баш малы 218 кодаларга хуваттынган, оон иштинде 69800 ажыг баш шээр мал 180 кодада кыштан турар. Ниитизи-биле районда мал кыштаглаашкыны организастыг, эки чоруп турар.

1979—1980 чылларның кышкы үеэзинде ниитиниң малынга бээр 7200 тонна ажыг бөдүүн чем, 500 ажыг төөнү чуулуг чем белеткеттинген. Бо көргүзүүлер бердинген план онаалдага четпес, ынчалза-даа бар мал чеминиң курлавырларын чидириг чокка, хумагалыг чарыгдаарыңче ферма, хойжу бригада, кодан бүрүзүнде ажыл-ишчилер улуг кичээнгейни угландырып турар. Белеткээн мал чеминиң 45 хуузу хереглээр черлериндe дүшкен. Оон аңгыда 75 тонна мал чеми тараа, 85 тонна дус курлавыры ажыл-агыйларда бар. Мал чемин каап бээр черлерни четчири-биле кылган.

Кыпкы үеде малды чылыг суг-биле сугтарарыңче кичээнгейни салып, бо чугула херекти улам эжиждер бис. Районда насостуг 8 кудук, сут сөөртүр 13 машина ажылдап турар. Коданнарда суг кудар 154 досказар бар, оларның 68-ин чылыглаан.

Районда мал кыштаглаашкынын хүр эрттирери-биле райкүүскомнуң кодээ ажылагый эргелелиниң, совхозтарның специалистерин ажылагыйларының фермаларында, коданнарында быжыглаан. Олар кыштаглаашкынын байдалын үргүлүү хайгаарап, четпестерни эдериңе боттуг дузаны чедирип турарлар.

Ниитиниң малының баш санын өстүрер, продуктулуг чорууп бедидер дээш чыл бүрүде кызымак ажылдап, кыштаглаашкынга бүгү талалыг хынамчалыг белеткеннер, ынчангаш эки көргүзүүлерни чедип ап турар хойжулар районда уваш эвес. Оларга «Коммунизмче өрүк» совхозтан Күулар Дыртыыма, Монгуш Калга-оол, «Кызыл Тукта» Куулар Көк, Саая Кертик-оол, «Торгалыг» совхозтан Ховалыг Кара-оол, Алексей Шивит-Доржу болгаш өскелер-даа хамааржыр. Мурнакчыларның салгакчылары чылдын-на көвүдеп орар.

Мал кыштаглаашкынында четпестер чок деп болбас. Малчыннарның амыдырал хандырылгазын, чурттаар бажыңнарының, өглериниң септелгезин эжиждеринче, оларның культурлуг хандырылгазынче кичээнгей ам-даа кошкак салдынып турар. Районуң хереглекчилер ниитилелиниң баштаар чери совхозтарга четчир санныг кидисти сатпаанындан чылгы, сарлык кадарчыларының өглери ам-даа чедир сепеттинмээн.

Райкүүскомнуң культура киллизи малчыннарже комплекстит үнүүшкүнүң ам-даа эгелевээн.

1979—1980 чылдарның кышкы үеэзинде мал ажылдакчыларының Бүгү-эвилел социалистиг чарыжын салбартыр дугайында СЭКП Төп Комитетиниң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүделиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ Төп Комитетиниң доктаалы-биле бистиң районуң малчыннары танышкат, ол чарышка идепкейлиг киржип турган, ниитиниң малының баш санын өстүрер, продуктулуг чорууп бедидер дээш эрес-шудургу ажылдаарын хүлээнгеннер.

Д. БААЗАН,
кодээ ажыл-агый эргелелиниң кол зоотехниги.

ШИНЧИЛЕЛДЕР ЧОРУП ТУРАР

Найысылалдан ырак эвесте, энергетиктериңе суурулу Белый Растка чеде бердивис. Ында ЛЭП-1500-тү тудуп турган болгаш оон шенелдезин эрттирип турар.

Оон узуну чүгле 2 км болза-даа, ол демир удазыннар трансконтинентальдыг электри көвүрүүнүн чогаадыкчыларының хөй-хөй айтырыгларынга харымны бээр. Белый Растта чүс-чүс километр узун дурттуг демир удазыннарны аскан он-он янзы-бүрү туруштарны мида кылган. Белый Раст—келир үениң электрилиг магистралының техниказын хынаар шөл апарган.

— Ыраккы девискээрлерже 500, 750 киловатт күүчүлүг электри энергиязын дамчыдыр өөрөнин алдывыс. Ам 1150-ни шиитээдип ап тур бис. Ынчалза-даа ол шугумда токтун күжү доктаамал эвес. А ЛЭП — 1500 — доктаамал токтун шугуму-дур—деп, комплекстиң начальныгы С. Масленников тайылбырлады.

— Оларның кайызы экил?

— Доктаамал эвес токтун эки талазы чүл дээрге, оңу четки дамчыштыр үлеп болур, ынай-бээр чорудуп болур, ажыглакчы бүрүзүнге ол эптиг. Доктаамал эвес токтуг электри станцияларын каттыштырганда, оон бүгү агрегаттары чаңгыс аай ажылдаар ужурлуг. Бир агрегатка үреленшкин болур болза, бүгү системаның ажылынга шаптыктаашкын болур. А доктаамал токту ыраккы девискээрже дамчыдарга камналгалыг-даа, система бүрүзү тускайлап ажылдаар.

Эң бедик күштүг электри энергиязының шугуму ханчаар ажылдарым?

Чаъс, чаашкынныг, каттыг, туманныг хүннерде ЛЭП-1500 кандыг болурул? Ол айтырыларга харымны Белый Растың специалистери бээр ужурлуг...

...Дежурныйлаан эзлчег дуржулга участогуун ажылчын байдалче киирип эгеледи. Токтун күженнишкини «1500 киловольт» деп бижикке четкей.

— Ам бо костюмнерни кедип алыңар—деп, доктаамал токтун Москвада эртем-шинчилел институдунуң салбырының кылдыс начальныгы П. Пургаев сүмеледи. Тускай хеңдирлерден кыдыңган бо хөп бедик күштүг токтан кижилерни камгалаар шыңарлыг.

Хөптерин кеткеш, ЛЭП-1500-түн ажылдаарын шенеп турган участокка келдивис. Күчүлүг электри тогунун ол зоназынга тускай хөп херек деп чүвени ынчан билдивис.

Ол хүн хар-даа чаттан, дөмир удазыннар-даа доштелгей, агаарның температурузы-даа өскерлип турган, а дуржулга участогунда ажыл өскерилбээн.

Ынчалза-даа хар, чаъс чаттанының соонда демир удазыннардан ак-көк оттар чаштагылап турган. Ол—дамчыдын турары электри энергиязынга «коглрал» болур. Ону болдурбалы-биле ажылдарны кылып турар. Башкарылга эргеленнинг ажылынга электрилиг сайалга машиналары дузалажып турар.

Хой эвес ие эрткен соонда Экибастуздуң чурттың төвүнге херектиг энергиязы эң мраккы электри магистралы-биле дамчыттынып бээр.

Т. АККУРАТОВА,
В. ИТКИН.
СЭТА-ның тускай корр.
Белый Раст,
Москва область.

ЛЕНИНЧИ ЁЗУ-БИЛЕ ӨӨРЕНИР, АЖЫЛДААР, ЧУРТТААР

(Төнчүү. Эгезин 1-ги арында).

нарның, хооркомунуң харысалгазын доктаамал бедидип келгеи. Эге организацияларга удуртулганы күштелдирип турар. Ам комсомолдуң 649 эге, 1101 цех (эге организация эргелиг) организациялары, 78 бөлүктери бар.

Комсомол комитеттери аныяктарны күш-ажылга кижизидерия улам ынай сайзырангайжыдар, бүдүрүлгениң ажыктын бедидер дээш элээн ажылды кылган. Комсомолдуң область организациязының үштүн бир кезии материалдыг бүдүрүлгеде ажылдап турар. Социалистиг чарыштың ролюн бедидериниң багай эвес дуржулгазын чедип алган комсомол организациялары хөй.

— Бригада кежигүннери-биле түс-туста кижизидилге ажылын ынзы-бүрү арга-хевир-биле дээштиг чорудары планныг онаалдаларны күүседиринге ыдыг болуп турар —деп, «Сельхозтехниканың» күрүне комитединиң Бии-Хем район салбырының чолаачызы, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады А. А. Саракин конференцияга саналынга демдеглээн.

Бо коллективте он бригаданың дөрт комсомолчу-аныяктарнары. Аныяктар бедик харысалга-биле ажылдап, беш чыл планын күүседиринге төлептиг үлүүн киирген. Оон удуртқан бригадазы беш чылдың үш чылының планын Ленинчи комсомолдуң 60 чыл оюнда-ла күүседипкен, а бо чылдың он бир айларының планын 113 хуу чедирген.

Комсомол кадрларын шилиир, таарыштыр тургузар, кижизидерин элээн экижиткенин конференцияга демдеглээн. Комсомол хооркомунуң, райкомнарының секретарларының 91 хуузу дээди эртемниг. Эге организациялар секретарларының үштүн бирээзи-ле дээди болгаш дооспаан дээди эртемниг. Комсомол ажылдакчыларының 63 хуузу коммунистер, эге организацияларның 60 хуузуп, цехтериниң комсомол организацияларының, комсомол бөлүктериниң 30 ажыг хуузун партия кежигүннери болгаш кежигүнге кандидаттар удуртун турар. Кадрларның шынар-составы экижээн-биле кады олардан негелдеги улам дынызыдарының чугулазын ВЛКСМ ТК-ның килдис эргелекчизиниң оралакчызы Н. С. Слепцов конференцияга онзалап чугаалаан. Аныяктарның марксизчи-ленинчи мировоззрениезин хөй хойжулар күш-ажылчы үлегерин көргүзүп турарын Ленинчи комсомолдуң шаңналынның лауреады Р. Д. Ооржак саналынга чугаалаш, комсомолчу-аныяктарын хойжу бригадаларынга таарымчалыг байдалдары тургузар талазы-биле ажылда четпестерни шүүгүмчүлээн. Бо чугула адырта ажылдаарынче аныяктарны кыйгырбышаан, доозукчу чылда төрүүр үс хойдан-на 120 хураганны, бир хойга онааштыр 2,5 кг дүк кыргыыр деп үлүүнгенин конференцияга ол дыңнаткан.

Республикада капитал тудугга комсомолдуң шефтээшкинин экижидериниң чамдык хемчеглерин ап, тудуг организацияларынче комсомолчу путёвка-биле элээн хөй оолдар, кыстарны чорутқан. Ынчалаадаа бо адырда улуг четпестер бар. Сөөлгү ийи чылдарда чаңгыс-даа районуң комсомол организациязы Чаа Шаган-Арыг хоорайның тудуунче аныяктарны чорударының планын күүсетпээн.

— Комсомолчу шалыпчы тудугда чурттуң ынзы-бүрү булуңнарындан келген аныяктар ажылдап, эвээш эвес объектилерни ажыглалга киргеп, — деп, Чаа Шаган-Арыгда № 15 механизация эргелелиниң экскаваторщиги А. Колесов конференцияга чугаалааш, хөй объектилерде ажылды ара соксап, краннар ажылдавайн турарын, күш-ажылдың сагылга-чурумунуң кошказын, ажылчын күжү чедишпейн турарын чугаалаан.

Конференцияга СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат, партия Тыва обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшин делгеренгей түве чугаалаан. Сөөлгү дөрт чылда республиканың хөгжүлдезиниң чамдык кол-кол көргүзүглерин анализтевишаан, шинтпирлезе чогуур сорулгаларга ол доктаган. Ажылдың ажыктының болгаш шынарын бедидериниче кичээнгейни күштелдирери, план күүседези дээш аныяктарның харысалгазын бедидери, камгалалыг болгаш хумагалыг болур чорукка оларны чаңчыктырары комсомолдуң чугула хереэ. Республикага ажылчын күжү чедишпейн турар болганда, аныяктарны профтехучилищелерже өөредип чорудар, капитал тудугну шефке алыры чугула. Эш Г. Ч. Ширшин көдээ ажыл-агыйда сорулгаларга доктаагаш, ылангыя мал ажылын, оон иштинде хөй ажылын аныяктарның шалыпчы хереэ болдурар, техниканың ажыглалын экижидер, кыштаглаштыны хүр-чаагай чорудар талазы-биле ажылдарже комсомолдуң кичээнгейин утландырып, аныяктарның идейлиг кижизидилгезин күштелдириниң сорулгаларына доктаган.

Республиканың комсомолчулары болгаш аныяктары СЭКП-ни, оон Төп Комитедин долгандыр сырый каттышканын, СЭКП ТК-ның ноябрь (1979 ч.) Пленумунуң шинтпирлерин, СЭКП ТК-ның «В. И. Ленинниң төрүттүгениидеи бээр 110 чыл оюнуң дугайында» доктаалын амыдыралга боттандырар дээш бүгү күжүн, чалыы энергиязын бээринге долу бүүрелдиин конференция көргүскен.

Комсомол ажылының стилин сэйзырангайжыдарының, аныяктарын коммунистиг кижизидилгезиниң деңнелин бедидериниң сорулгаларын айыткан доктаалды конференция хүлээп алган.

* * *

ВЛКСМ обкомунуң чаа сонгуткан составының бирги организастыг пленуму болуп эрткен. ВЛКСМ Тыва обкомунуң бирги секретарынга Г. С-М. Иргитти, ийги секретарынга В. И. Глущенковту, секретарларынга З. Ш. Ойдар болгаш Т. Б. Оюн оларны пленум сонгаан.

В. МААДЫР,
«Шынның» тускай корр.

КОРУМ-ЧУРУМ КАМГАЛАЛЫНДА

Республиканың иштики херектер органнарының ажылдакчыларының корум-чурум камгалалының талазы-биле 1979 чылда кылып чоруткан ажылдарын түңнеп, келир чылдың сорулгаларын тодараткан хүрал Тыва АССР-ниң Иштики херектер министерствозунга болуп эрткен. Аңаа кылдынган ажылдар-биле чергелештир кол кичээнгейни шинтпирлеттинмээн чамдык айтырыгларже угландырган. Айтыры талазы-биле илеткелди Тыва АССР-ниң иштики херектер министри С. С. Чакар кылган. Хүралдың ажылынга райхооркүүскомнарның иштики херектер килдистериниң начальниктери болгаш хоойлу-дурум органнарының ажылдакчылары киришкен.

Социалистиг хоойлу-дүрүмүү сагыырын, корум-чурумну быжыглаарын хандырар дугайында айтырыгны СЭКП обкомунуң II Пленумунга, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң III сессиязынга чугаалашкан. Оон соонда ниитиниң корум-чурумунуң камгалалы республиканда көскүзү-биле күштелген. Эрткен чылдың он бир айларының түңнели-биле алырга, бо чылдың ол-ла үезинде корум-чурум быжыглаар талазы-биле чамдык эки түңнелдер чедип алдынган дээрзин илеткелчи агёзинде чугаалаан. Социалистиг хоойлу-дүрүм, ниитиниң корум-чурумуң үрээр чоруктарны болдурбазы-биле профилактиктиг ажылдарны чорударын чер-черде чугулаган көрүп турар. Кызыл, Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик райкүүскомнарының иштики херектер килдистериниң ажылдакчылары эзириктер сергедир черге киргеннерни, биче хулиган херекке онаашканнарны хамааржыр коллективтеринге дораан эккеп, кижиниң үүлгеткен хөрээн сайгарын чугаалажып турарын эки деп хүралга демдеглээн. Ындыг болза-даа социалистиг хоойлу-дүрүмүү сагыырын, корум-чурумну быжыглаарын хандырар талазы-биле алдының турар хемчеглер үениң негеддезинге ам-даа четпес. Оон кол чылдагааны — райсооркүүскомнарның административтиг органнарының, чамдык хөй ниити организацияларының, коллективтериниң удуртукчуларының чон ортузунга идей-кижизидилгелиг, чурттакчылыг черлер аайы-биле профилактиктиг ажылды четпес чорудуп турарында. Олар бо талазы-биле чогуур хемчеглерни ажылдап кылзадаа, боттуг ажыл-херек-биле быжыглаваан турарын илеткелчи демдеглээн. Илеткелчи иштики херектер органнарының ажылында бар четпестерге доктаагаш, чоннуң хомудал, дилег билдириишкиннерин өөреп көөр айтырыгның кошкак тургустунганын айыткан. Оон-биле кады хоойлу-дүрүм органнарының ажылынга хамаарыштыр чугаалап тура, назы четпээнер-биле ажыл негелдеге четпес дээрзин айтыры чугула. Назы четпээннериң талазындан корум-чурум үрээр, оорлаар чоруктарының бар болуп турарының чылдагааны ында. Ук айтырыгже хүн бүрү чугула кичээнгей угландырарын илеткелчи болгаш санал бергеннер айыткан.

Улус депутаттарының Кызыл хооркүүскомунуң, Тес-Хем райкүүскомунуң иштики херектер килдистериниң начальниктери Е. С. Ключников, А. М. Машпаадай саналынга өске айтырыглар-биле кады назы четпээнер-биле ажылга доктааганнар. Корум-чурум камгалаар талазы-биле ажыл хоорайда күштелген. Назы четпээнер хөрээниң талазы-биле комиссияның үеёдүнда турар уруглар, оолдар-биле ажыл багай эвес тургустунган. Оларны хөй-ниити кижизидикчилерде, дагдыныкчыларда быжыглаан. Кудумчуларга хайгааралар чорударын улусчу дружиналар, комсомолдуң оперативтиг отрядазы эки организастаан. Ылаңгыя комсомолдуң оперативтиг отрядының ажылы экижээн. Олар милиция ажылдакчыларының удуртулгазы-биле кежээки шактарда хоорайның кудумчуларынга дежурныйлап турарлар. Оон түңнелинде кудумчуларга биче хулиган херек үүлгедир чоруктарның саны бо чылын кызырылган дээрзин Е. С. Ключников чугаалаан.

Хүралга чурттакчылыг черлерде дузалал пунктуларының ажылын чогумчалыг тургузар талазы-биле шыңгыы чугаа болган. Районнарда дузалал пунктуларын тургускулаан. Ындыг-даа болза оларның чамдызының көскү ажылы чок. Чижээ, Тес-Хем районга үш дузалал пунктузун тургускан турган. Херек кырында ам чүгле Самагалдай суурда, Шуурмакта дузалал пунктулары ажылдап турар. Ол айтырыгже көдээ Советтериниң күүсков даргалары чогуур кичээнгей салбайн турар. Таңды районда байдал база-ла ындыг. Хөй-ниитиниң дузалал пунктузун чүгле Хову-Аксы, Балгазын суурларда тургускан дээрзин Таңды райкүүскомунуң иштики херектер килдизиниң начальниги А. В. Байбаков чугаалаан.

Хөй-ниитиниң дузалал пунктулары өске-даа районнарда чедир тургустунмаан, бар-даа болза оларның ажылы негелдеге ыракта четпес. Бо чугула айтырыгны чер-черде четпес шинтпирлел турары канчап-даа таарышпас дээрзин айтыры чугула.

Улус депутаттарының Бии-Хем район Совединиң күүскомунуң иштики херектер килдизиниң начальниги В. В. Липин хүралга санал бергеш, районда хөй-ниитиниң дузалал пунктуларының ажылының дуржулгазын чыыдганнарга таныштырган. Ылаңгыя Аржаан суурда дузалал пунктузунуң ажылы эки. Суурда корум-чурум үрээр, кем-херек үүлгедир чоруктарның санының эвээжээзин үк пунктунуң болгаш милицияның инспекторларының хөй-ниити-биле демкит көскү ажылында дээрзин ол демдеглээн.

Херелгелчилер ниитилелиниң талазындан арага аймаан садарының чурумун хажыдар чоруктар барын хүралга санал бергеннер демдеглеп турган. Чөөн-Хемчик райкүүскомунуң иштики херектер килдизиниң начальниги Д. К. Куулар саналынга райононуң, Сүт-Хөл ажылчын кооперациязының ажылынга хамаарыштыр шүүгүмчүлел кылган. Автомагазиннер араганы малчыннарга хөйүү чедирип садып турар. Оон түңнелинде чамдык хамаатылар араганы хөйүү ижип, ажылынга ээ-харысалга чокталып, курненин өөчү-хөренгизин каража-когаралга чедирер чоруктар эвээш эвес. Ниитизи-биле районда арагалаар, ниитиниң корум-чурумун үрээр чоруктар-биле дёмисел кошкак. Районнуң чамдыя суурларында, чижээ, Бажыг-Алаак, Чыраа-Бажы, Баян-Талада ниитиниң корум-чурумун үрээр чоруктар эвээжевейн турар. Оон кол чылдагааны көдээ Советтериниң, хөй-ниити организацияларының чурттакчы чон-биле кижизидилге ажылын чаныс деңнелде чорудуп турарында.

Иштики херектер органнарының ажылдакчылары хөй-ниити-биле харылзаалыг ажылдап, корум-чурум камгалалын ам-даа күштелдирери чугула. Чамдык районнарда ол талазы-биле ажыл четпес, ынчангаш социалистиг хоойлу-дүрүм хажыдар чоруктарны болдурбас сорулга-биле профилактика, таймылыг ажылының бүгү-ле аргаларын долу ажыглаарының чугулазын хуралга демдеглээн.

Хуралга СЭКП обкомунуң административтиг органнар килдизиниң эргелекчизи В. Д. Дорунбол чүве чугаалаан.

В. КУУЛАР.

Техника септелгези

ТЕМПИНИ ДҮРГЕДЕДИР, ШЫНАРНЫ БЕДИДЕР

Декабрь—чылдың сөөлгү айы. Ол бүгүдени дүлаштырып турар. Чамдык кижилер чедир кылбаан үүлдерин дүргеи доозарын орааллажыр, а бүгү чүвени кылып аккан кижилер—келир үеде кылыр ажылдарын баш удур көрүп турар.

Совхозтарның, Сельхозтехниканың районнар аразының каттыжышкынларының мастерскаяларында ам хайнышкынныг, күжүмнишкинниг ажылдың үезин. Машина-трактор парыгын онгу беш чылдың доостур чылы—1980 чылдың часкы хову ажылдарынга белеткеп турар.

Техниканың кускү-кышкы сөөлгези—көдээ механизаторларга чугула болгаш харысалгалыг үе. Сөөлге ажылдарының бүгү хемчеглериниң 70 хире хуузу ол үеге онаажыр турар. Ынчаарга хову ажылдарының темпизи, шынары болгаш хуусаазы, адак сөөлүнде чаагай дүжүттү алыры техниканы канчаар белеткээринден хамааржыр.

Чамдык ажыл-агыйлар, Сельхозтехниканың районнар аразының каттыжышкыннарының бүдүрүлгелери көдээ ажыл-агый техниказын чогуур үезинде болгаш бедик шынарлыг ыыдыр белеткээрин чугула ужур-дузалыг деп көргеш, ол сорулганы чедиишкинниг боттандырып турар.

Ындыг ажыл-агыйларга «Куш-ажылдың хостуу», «Кызыл тараачын», «Хемчик», «Чаа орук» совхозтар хамааржыр. Сельхозтехниканың районнар аразының Самагалдай, Шагаан-Арыг каттыжышкынары тракторлар сөптелгезин үүктелиишкин чок чорудуп турар. «Кызыл тараачын» совхозтар тракторлар сөптээриниң квартал планын амга чедир 73 хуу күүсеткен, тараа комбайннарын сөптээрин дооскан, андазыннарны, культиваторларны бүрүү-биле белеткеп алган, а бар сеялкаларын 86 хуузу база белен болган.

Ынчалзажок көдээ ажылагый техниказын сөптээриниң ол ышкаш бедик темпилериниң чижээ кончуг эвээш болуп турар. Ынчангаш хову ажылдарынга машина-трактор парыгын белеткээриниң талазы-биле бистин республика Россия Федерациязының областарының, крайларының база автономнуг республикаларының аразында сөөлгү черлериниң бирээзин эзлеп турар. Оон уламыдан күскү-кышкы сөптелгениң чорудулгазы шыңгыы дүүрээзинни болдуруп турар.

Республикада ниитизи-биле 368 трактор, 99 комбайн сөптеттинген, ол IV кварталдың планының 54 болгаш 20 хуузу болур. 1980 чылдың январь 1-ге чедир бар андазыннарның 81 хуузун, сеялкаларның 85 хуузун белеткээрин хандырар онаалда бердинген турда, ам херек кырында оларның 50 болгаш 41 хуузу белеткеттинген. Оон алырга, техника сөптелгезиниң темпизи ажыл-агыйларда кудузу тодаргайдыр.

Улуг күчүлүг К-700 болгаш К-701 тракторларны белеткээрин кончуг оожум чорудуп турар. Ниитизи-биле бар 219 машинаның 100-үү ам-даа сөптеттинмээн.

Бии-Хем, Өвүр, Таңды, Каа-Хем болгаш Кызыл районнарының совхозтарында тракторлар сөптелгезин кончуг багай чорудуп турар. Квартал планын ол ажыл-агыйлар дөңгүп-ле 35—48 хуу күүсеткилээн. «Шивилиг» совхозта 8 трактордан үүгле ханчысты, «Шамбалыг» совхозта 10 трактордан дөңгүп-ле ийнин, «Енисей» совхозта 5 трактордан чаңгысты сөптээн. «Сукпак», «Тере-Хөл», «О. Шынаа» совхозтарда болгаш куш фабриказында тракторлар сөптелгезиниң байдалы оон-даа дора болуп турар. А «Бай-Тал», «Коммунизмниң херели», «Улуг Октябрь» совхозтарда бар андазыннарның үүдле 10—25 хуузу сөптеттинген. «Тээли», СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг, ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг, «Россия», «Революцияның чалбыжы», «Кызыл тук», «Бүрен» совхозтарда сеялкалар сөптелгезиниң байдалы база ыыдыр болуп турар. Сельхозтехниканың Чадазнада болгаш Кызылда районнар аразының каттыжышкыннары дөртку кварталдың планын күүседирин озалдадып турар. Олар 8 болгаш 62 тракторну чедир бербээн.

«Тыва», «Революцияның чалбыжы», «Чыраа-Бажы» совхозтарда, Каа-Хем болгаш Кызыл районнарның чамдык ажыл-агыйларында, Сельхозтехниканың Кызыл-Мажалыкта районнар аразының каттыжышкынында бүдүрүлге бажың-балгадын, тараа комбайннарын сөптээринге ажылдавайн турарын чоруткан хынаалдар көргүскен. Оон уламыдан Чөөн-Хемчик районуң совхозтарында, Кызыл-Мажалык каттыжышкынында ийнгыдаа тараа комбайны сөптеттинмээн болуп турар.

Тараа комбайннарының 50 хуузун 1980 чылдың январь 1-ге чедир сөптеп алырын база оларны белеткээрин келир чылдың май 1-де бүрүн доозарын Тыва АССР-ниң Министрлер Төвүлелиниң бо чылдың ноябрь 14-те хүлээп алган доктаалында айыткан. Ону боттандырарының болдунар аргазы ажыл-агыйларда бар. Ындыг турбуже районнарның көдээ ажыл-агый эргелелериниң, Сельхозтехниканың районнар аразының каттыжышкыннарының, совхозтарының инженер-техниктиг ажылдакчылары бердинген онаалдаларны күүседиринге далашпайн турары элдептиг. Ол чорук бирги эзлчегде Таңды, Кызыл, Чөөн-Хемчик, Каа-Хем, Тес-Хем болгаш Эрзин районнарының ажыл-агыйларынга хамааржыр.

Күш-ажылды болур-чогуур-биле организастаар, иштики курлавырларны ажыглаар, даамдырган ажыл-херээ дээш инженер-техниктиг ажылдакчы, механизатор бүрүзүнүң харысалгазын бедидер болза, көдээ ажыл-агый техниказын сөптээриниң дөртку квартал планы күүсеттинер болгаш оны күүседир-даа хүлээлгелиг бис.

Чер-черде партия, совет болгаш көдээ ажыл-агый органнарының, ажыл-агыйларның база Сельхозтехниканың районнар аразының каттыжышкынларының удуртукчуларының хүлээлгези болза машиналарны белеткээриниң талазы-биле бердинген онаалдаларны ажыл-агый бүрүзүнүң күүседирин хүн санында контрольдаары болур. Комбайн агрегаттарына херелээр сөптелге фондузун сеортүрүн доп-дораан организастаар, сөптелгеге механизаторларны немей хаара тудар, ажылды ийи эзлчеглиг кылдыр тургузар херек. Хүнүүн сорулгазы ону негел турар.

И. ОЛДЫРЕВ,
Сельхозтехкүркомнуң инженери.

ЧОННУҢ УГААН-БОДАЛ БАЙЛАА

Россия Федерациязының культура ажылдакчылары В. И. Ленинниң төрүттүнгеи хүнүнден бээр 110 чыл болган оюн коску чогаадыкчы түңнелдер-биле уткуп турарлар. Ол дугайын 1979 чылда РСФСР-ниң Күрүне шаңналдары-биле демдеглеткен литератураның, уран чүүлүүн болгаш архитектураның чогаалдары хереченлеп турар деп, РСФСР-ниң Министрлер Төвүлелиниң Даргазының оралакчызы В. И. Кочемасов СЭТА-ның корреспондентизинге чугаалаан.

М. Горький аттыг шаңналды чогаалчы О. Кожуховага «Дөннік» деп ному дээш тывыскан, ук номда бистиң үеистин кижизиниң мөзү-шынар талазы-биле бүдүштүүн көргүскен. Новосибирск чурттуг шулукчу Л. Решетниковтуң «Өөрүп четтириишкин» деп чыындызында кирген шулуктер сагыш-сеткилдин ханыызынга кедип турар. Литература талазы-биле шаңналдарны В. Солоухиниң сөөлгү чылдарда бижээн тоожуларына болгаш чечен чугааларынга база Н. Шундиктиң «Ак хам» деп романынга тывыскан, ында Совет Чукотканың төөгүзүн чуруп көргүскен.

Музыка талазы-биле М. Глинка аттыг шаңналдың лауреады атка Т. Хренников төлептиг болган, оон бижээн скрипка-биле оркестрге таарыштырган Ийги концертинде амыдыралга ынак чорук сиңниккен. Орус классика салгалының, совет авторларының идепкейлиг суртаалчызы, хормейстер В. Соколов база ук шаңналды алган. Лауреаттарның арасында Бурятияның музыка уран чүүлүн көргүзүдериниге көскү улуг-хуузун киирген сураглыг ырлаачы Л. Лиховоин база бар.

К. Станиславский аттыг шаңналды сценаның көскү мастерлери В. Меркурьевке (мөчээн соонда), К. Адашевскийге Ленинградтың А. С. Пушкин аттыг үлегерлиг театрынга «Чурек-ле соп турза» деп шиирге кол рольду ойнаары дээш тывыскан. Чаа лауреаттарның дааызында киновун болгаш театрның сураңжан мастерлериниң бирээзи Б. Чирковтун ады база киргеи. Татарияның Г. Камал аттыг үлегерлиг театрынга «Альдермеш суурдан келген Альмандар» («Ак каарган») деп шиирги тургуган болук ук шаңналга база төлептиг болган.

Чуруулга уран чүүлүнүн талазы-биле лауреаттар болган чурукчулар: «Төрээн аалгалар» деп болук пейзаж чуруктары дээш А. Морозов; Совет Соңгу чүктүн ажыл-ишчилериниге хөй-хөй чуруктарын турасхааткан А. Яковлев; Улуг театрның болгаш Москваның К. Станиславский болгаш Вл. Немирович-Данченко аттыг музыка театрының сценаларынга элээн каш шиилериниң чуруктарын тургускан Н. Золотарёв. Лауреаттар арасында Ленинградтың шилдең уран кылыглар хылыр заводунуң мастерлери база кирген.

Кино уран чүүлүнүн талазы-биле лауреаттарның одуруунда чаа аттар немешкен. Көрүкчүлериниң бедик үнелелин алган «Албан өзүзүнүн романы» (режиссёр Э. Рязанов) деп уран-чечен фильмниң тургузукчулары шаңналтаан. Совет кижиниң овур-хевирин чуруп көргүскен документалды телевидение кинолары дээш режиссёр И. Беляевке шаңналды тывыскан. Амгы үеде эртем-техниктиг революцияның чугула айтырыгларын шинчилеп турар «ЭТР-ниң оруктары-биле» деп эртем-тайылбырлыг кинону (режиссёр В. Когай) ленинградчы киномастерлер кылган.

Н. К. Крупская аттыг шаңнал-биле «Амурдуң тоолдары» деп чыындының чуруктарын чуруп, Хабаровск чурттуг чурукчу-график Г. Павлишин демдеглеткен. Архитектура талазы-биле шаңналдарны бөлүк архитекторлар, инженерлер, тудугжулар, чурукчулар алган.

РСФСР-ниң Күрүне шаңналының лауреаттарынга байыр чедирип тура, совет культурының өске-даа бүгү ажылдакчылары-биле бир демей, олар боттарының талантызын болгаш хей-аъдын ынак Ада-чурттунга, төрээн чонунга бараалгадыр дээрзинге бүүрелдиг бис деп, В. И. Кочемасов чугаалаан.

БӨМБУРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА-ның корреспондентилери дыңнадып тур

АМЕРИК РАКЕТАЛАР КЫЖАНЫЫН ЧАЙЛАДЫР!

Тайбыңның Бүгү-делегей Төвүлелиниң кыйгырыы

Тайбыңның Бүгү-делегей Төвүлелиниң Президиум бюрозунуң онза сессиязы Хельсинкиге болуп эрткен. Ортумак ыракшылдың чаа америк ракеталарын Барыын Европага сайгара тургузарынга хамаарыштыр НАТО-нуң айыылдыг планнарын боттандырарын болдурбас деп тайбыңга ынакшылдыг күштеринің шинтпирлиниң дугайын ол хереченлээн.

Тайбыңның Бүгү-делегей Төвүлелиниң Президиум бюрозунуң онза сессиязы ажылының түңнелинде делегейнин хөй-ниитизинге кыйгырыг үндүрген. Ында чугаалап турары:

— Доп-дораан чугаалажып кириптер дугайында социалистиг чурттарның саналын хүлээвейн, НАТО-нуң хартаачылары күштерниң дөмей кылдыр тургустунуп келген деңзигүүрүн үрээр сорулга-биле боо-чепсекти улам ынай эңдерилдиреринин оруун шилип алган. Төп Европада бодунуң чепсектиг күштерин болгаш чепсегленишкиннерин чаңгыс талалыг кызыларын Совет Эвидели боттандырып эгелей берген турда, шериг талазы-биле артык күштүг турар дээр чүткүл-биле НАТО эң дерзин шинтпирни хүлээп алган. Ол чорук бүгү делегейде тайбыңның херээнге онза айыылды тургузун турар.

Миллион-миллион кижилерниң бодалдарын болгаш сагыш-сеткилин илергейлевишаан, Тайбыңның Бүгү-делегей Төвүлели НАТО-нуң шинтпирнин тайбыңга, душкүүрлүг чоруктун савырлышкынынга болгаш кижилериниң келир үезинге эң шыңгыы кыжанышкын кылдыр көргеш, ону шинтпирлиг болгаш шуут бүрүү шаап турар.

Ылаңгыя НАТО-нуң чаа америк ракеталар сайгара тургузар кылдыр төлевилээн чурттарының улустарының шинтпирлиг ходелиишкиннери НАТО-нуң чаа планнарын боттандырарының оруунга ажыл эртнимес мөөнгдакты тургузар ужурлуг! «Чепсегленишкиннерге «контроль дугайында чугаалажышкыннарже» кириптерине беленниң дугайында НАТО-нуң ийи арыныг медеглелдери маргылдаалыг айтырыгларны күштүг туружудан шинтпирлээриниң орааллажышкынарын кезээде хүлээвейн келген болгаш хүлээп корбейн-даа турар хой-ниитиниң санал-онаалын негелеп шыдавас.

АКШ-тың Европада чаа ракеталарынга боттарының удурлашышкынарын күштелдиреринче тайбыңга ынакшылдыг бүгү күштерни кыйгырып тур бис! НАТО-нуң шинтпирниң боттанырын болдурбас ужурлуг! Ол дерзин планнарга чорүштүр 80 чылдар улустар болгаш күрүнелер аразында бузурежилгеи быжыглаар, боо-чепсекти эңдере бүдүрерин соксадыр болгаш оны узуткаар талазы-биле практиктиг хемчеглер дугайында бир домей айыыл чок байдалдыг болурунга үндезилээш, дугуржуушкыннарны чедип алырының үеси болур ужурлуг!

Ол сорулга-биле Тайбыңның Бүгү-делегей Төвүлели келир 1980 чылды шериг талазы-биле душкүүрлүг чоруктуг чавырылдырары дээш масалыг ходелиишкиннериниң чылы болдурарынче улустарны кыйгырган.

Тайбың талалакчыларының 1980 чылда Софияга болур Бүгү-делегей конференциязынга дёмиг белеткелче кириптеринче тайбыңга ынакшылдыг бүгү күштерни кыйгырып тур бис! Боо-чепсекти эңдере бүдүрерин соксадыр дээш, чепсегленишкиний дужүрер дээш, душкүүрлүг чоруктуг чавырылдырар дээш туржуп турар бүгү кижилер-биле кады ажылдажылганы Тайбыңның Бүгү-делегей Төвүлели ийи закпыр энергия-биле быжыглаар.

(СЭТА).

ХАНЫ КИЛЕҢНЭЭШКИН

ЛОНДОН. (СЭТА-ның корр.). Лондонуң кооперация ниитилелиниң Политиктиг комитединиң чыл санында болур конференциязының киржикчилери боо-чепсекти Барыын чүктүү эңдере бүдүрерин күштелдирип турарынга ханы киленнээшкинни илереткен. Конференцияга парламент депутаттары, элээн каш политиктиг партияларның, профэвилелдерниң, хөй санныг хөй-ниити организацияларының төлөөлекчилери киришкен.

Ортумак ыракшылдыг чаа ядролуг ракеталарны бүдүрериниң болгаш оны Барыын Европага тургузарының дугайында НАТО-нуң хүлээп алган шинтпирин конференцияга санал берген ораторлар киленнээшкин-биле буруу шапкан. Ол базыын ядролуг дайынның үнүп келириниң айыылын улгаттырган, делегейниң дүшкүүрлүг чоруунуң чавырлыышкынының үтказынга удурланышкак деп Тайбыңның Бүгү-делегей Төвүлелиниң кежигүнү Гордон Шаффер бодунуң саналынга медеглээн.

Социал хереглелдерге акшаландырышкынны кызырбышаан, оон-биле кады шериг чарыгдалдарын улгаттырын турар Великобританияның консерватиктиг чазаның политиктиг угланышкынын ол шүүгүмчүлээн.

Варшава Нерээзинин курнелериниң шериг талазы-биле артык күштүүнүн дугайында бадыткаашкынларын кандыгдаа үнезинин чок деп Общиналар палатазының кежигүнү Стэнли Ньюенс медеглээн. Чаа ракета-ядролуг чепсекти Барыын Европага тургузар дугайында айтырыг талазы-биле парламентке онза чугаалажышкынларны чорударындан консерватиктиг чазактын ойталаанынга киленнээшкинин ол парламент кежигүү илереткен. «Эде чепсегленишкин дугайында НАТО-нуң шинтпири өзүлүг-ла калчаараашкын болур. Барыын чук Л. И. Брежневтиң саналдары-биле чопшээрежир ужурлуг» — деп, ол онзалап демдеглээн.

«Бис кажангызындан-даа артыкка тайбың дээш демисежир ужурлуг бис» — деп түнел сөзүнге Лондонуң кооперация ниитилелиниң Политиктиг комитединиң секретары Джим Лэйзелл медеглээн. «НАТО чурттарының чазактары чаа ракеталарны бүдүрер болгаш тургузар дугайында айыылдыг шинтпирни хүлээп алган байдалда бис ол чепсекти бистиң черивиске тургуспас дээш болдуустун шыдаар бүгү-ле чүүлдериниета кылыр ужурлуг бис».

А. СТЕПАНЕНКО.

• •

ВЕНГРИЯ. Республиканың төп кезээнде, Мартфюда үнүп үзүп болгаш белоктуг мал чемнерин бүдүрер чаа заводтун тудуу чоруп турар. Хүн бүрүде маңаа 80—100 вагон ишти чиг-этти — рапсы, тарымал тоорукту, сояны ажылдап кылыр, 1980 чылдың төнчүзүнде ажыглалга кирер бо завод бодунун продукциязының хөй кезиин даштыныже үндүр садар.

ЧУРУКТА: тудуп турар заводтун девискээринде.

МТИ—СЭТА-ның фотозу.

• •

Кады ажылдажылганың ачызы

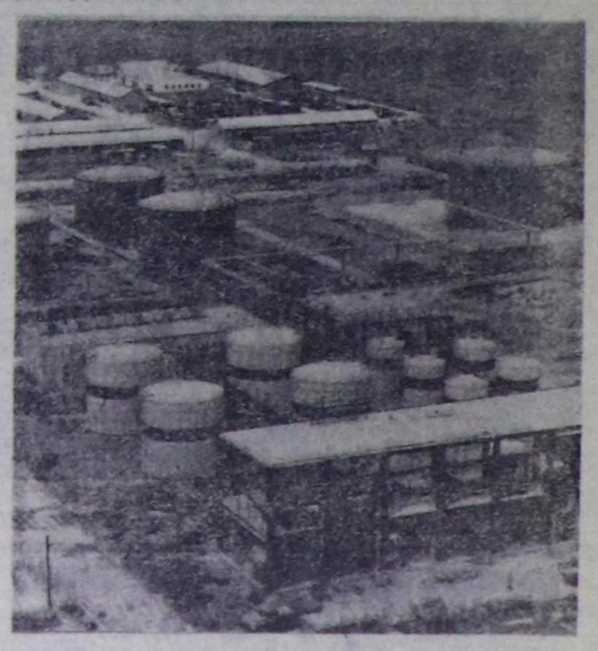

ЧАА ЧЫЛ-БИЛЕ

Сөзү Е. ТАНОВАНЫЫ. Музыказы А. ТАНОВТУУ.

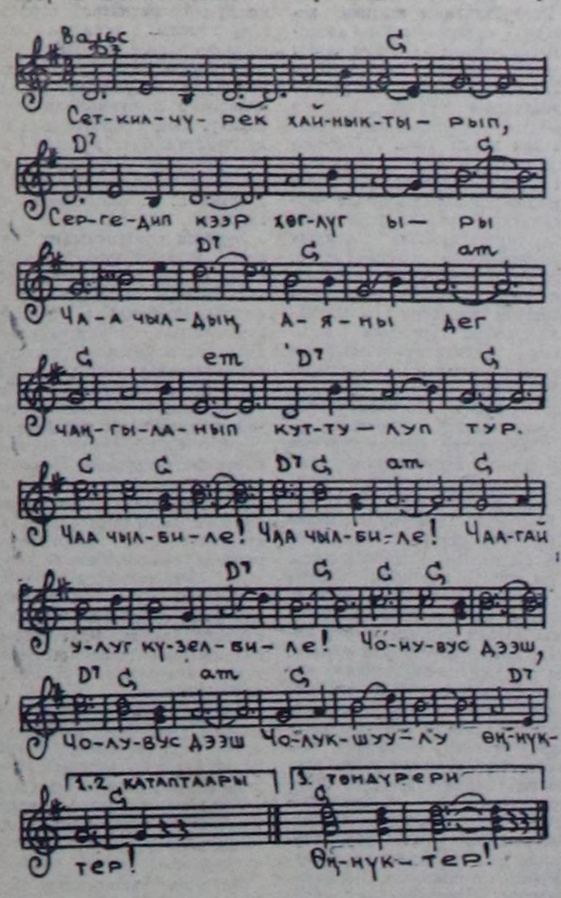

Сеткил-түрек хайныктырып,
Сергедип кээр хөглүг ыры
Чаа чылдың аяны боон,
Чаңгыланып куттулуп тур.

Кожумаа:

Чаа чыл-биле! Чаа чыл-биле!
Чаагай улуг күзел-биле!
Чонувус дээш, чолувус дээш
Чолукшуулу өңүктер!

Чечектелген чараш садтар,
Челээштелген хоорай, суурлар
Чаа чылда немежир деп,
Шак ол ыры сөглеп туру.

Кожумаа:

Чаа чыл-биле! Чаа чыл-биле!
Чаагай улуг күзел-биле!
Чонувус дээш, чолувус дээш
Чолукшуулу өңүктер!

Тайбың ишти алдаржыткан,
Таалаңчыг хөглүг ыры
Байлак, чырык чүрүлгаланып
Бадыткалы болуп туру.

Кожумаа:

Чаа чыл-биле!
Чаа чыл-биле!
Чаагай улуг күзел-биле!
Чонувус дээш, чолувус дээш
Чолукшуулу өңүктер!

КАРА ДАЛАЙНЫҢ ЭРИКТЕРИНДЕ

ЧЕР КЫРЫНДА ДЫВААЖАҢ

Журналистиң орук демдеглели

Күчүлүг ТУ-154 харлыг баштыг Кавказ сыныныҥ шада чавыс ужундан ажыр ужуккаш, Кара далай кайы сен дээш ээпкен соонда, стюардессаныҥ үнү радио дамчыштыр чаңгыланы берди:

— Курорт хоорай — Сочиниҥ кырында келдивис. Адлер аэропортунга хонары-биле самолёт чавызап эгеледи...

Хажыызында төгерик соңгадан бакылап көре бердивис. Адаавыста — далай. Ол ыпчаар-ла көзүлбес талыгырже чаптылып чоруткан. Ындыы кыдыы дээр-биле тутчу берген кылдыр сагындырар. Далайны көөрге, карацгы-ла үве. Ынчангаш оны Кара далай деп адаан болгаан.

Кара далайныҥ Кавказ талазында эриктеринче карак албайн кайгап чор бис. Эриктер кадыр, харын-даа хая-дуругга кээп үскүлээн. А эриктиҥ кедээзинде — арга-ыяш-биле шыптыныган бүүрелчин-бүүрелчин кадыр сыннар. Ында бичин-даа дески чер чок, оңгул-чиңгил, ой-чик, ээрмыыр өөеннер, чарыктар. А ол ышкаш ажык чер безин көзүлбес.

Баштай самолёт он муң метр хире бедик чорда, адаавыста арга-эзим иштинде ак-ак хая-дуруглар көзүлген үве. Ам чавызан келгенде хамык үвени ылгай көрүп кагдывыс. Хаялар дээн үвевис кедергей улуг ак бажыннар боон тур. Мырыцай кайгамчык! Кадыр эрикте, хая-даштыг ишгиме ийлерде, арга-ыяш иштинде, ак-чайт бажыҥ-балгат. Көрбээн кижи аңаа бүзүрээри берге. Ындыг кадырберт черге канчап бажыҥ-балгат тудар боор кылдыр бодаар. А херек кырында ол-ла кадыр ийлерде хая-дуруг арызында шупту-ла кода-хоорай үве-дир! Бүүрелчин эртер-ле — юда-хоорай, бажыҥ-балгат. Ол кадыр-каскак хая-даштыг черни ынчаар шыгээдип ап, магалыг орая-турлагны, кылаңнаар тас орукту кылып каанындан сорет чурттуг күчү-шыдалы, чоннуҥ кадыкшылыныҥ дугайында партияныҥ, күрүнениҥ улуг сагыш салыышкыныны тодаргай көстүп турар.

Кара далай кыдыы шыпаала кайгамчыктыг орая үведир. «Артындан көөрге ай херелдиг, мурнундан көөрге хүн херелдиг алдын даңгына чораан» деп тоолда чугаалап турар болгай. Сочини чогум-на ындыг алдын даңгынага дөмейлеп болур. Ырак-узак черден — кайыын-даа келген аалчыларны курорт хоорай — Сочи чылыг хүлүмзүргүг, эргеледиг-биле уткуп хүлээп ап, ажиктерни делгемн-биле ажыдып турар. Ооң чурттакчылары эптиг-ээлдек, хүндүлээчел, сагыш човангыр улус дээрзин аңаа бир дугаар барган кижи баштайгы базымындан эгелеп-ле медереп билип каар.

Сочи — орус субтропиктериниҥ ораны. 1864 чылда хаан чазаа маляриядан аарыг кижилер эмнээр баштайгы санитар пунктузун аңаа тургускан. Шалбаа сээгинден дамчып халдаар малярия дээр халаптыг аарыг шаанда аңаа калбаз-биле нептерээн турган. Совет эрге-чагырганыҥ чылдарында джылчы чоннариҥ кадыкшылыныҥ дугайында партияныҥ болгаш Совет күрүнениҥ сагыш салыышкыныныҥ ачызында, совет эртемниҥ чаа ажыдыышкыннарыныҥ түүнелинде, ол халаптыг аарыг бүрүү-биле узуткаттынган. Маляриядан аарыыр таварылга 1956 чылдан бээр шуут чок болган. Ол чер кыш, чай чок изиг турар хирезинде безин кижи ызырар ымыраа, сээк чок. Эртемденериҥ кылган ажылыныҥ түүнели ыдыгыр.

Чычаңгаш шаанда аарберге аарыгныҥ тыптыр чери турган Кара далай эриктери ам янзы-бүрү аарыглардан чонну эмнеп экиртир курорт, санаторий чери, чаңгыс сөсбиле чугаалаарга, чер кырында «дываажан» кылдыр хуула бергеин ол-дур. «Чоннуҥ кадыкшылы — иниттилелдиҥ үнелеп четпес байлаа»— деп, эш Л. И. Брежнев чугаалаан. Бүгү чүвени кижиге, ооң чаагай чоруунга деп лозуңну бодуныҥ тугунда бижээн сайзырангай социализмниҥ артык күштүг чоруктарыныҥ бирээзи оон безин тодаргай көстүп турар.

Сочи Совет Эвилелинде эң-не узун хоорайларыныҥ бирээзи. Ол Кара далайныҥ эриктеринде 146 километр шөйлүп чоруткан. Хоорайда Лазаревск, Төп, Хоста, Адлер деп дөрт район бар. Ооң аэропорту, демиорук, автовокзалдары болгаш далай өртээли чыл бүрүде курорт хоорайга эмнедири, дыштаныры-биле келген үш миллион хире аалчыларны бистин Төрээн чуртувустуҥ бүгү булуңнарындан хүлээп ап турар. Ол кайгамчыктыг хоорайга чылдың-на он-он муң даштыкы туристер дыштанып кээп турар.

Совет эрге-чагырганыҥ чылдарында Сочи бистиҥ чуртувустуҥ эң улуг курорттарыныҥ бирээзи апарган. Ол даштыкыда безин сураглыг. Хоорайда 50 санаторий бар. Оларныҥ тус бүрүзүнге аңгы-аңгы аарыглыг кижилерни эмнеп турар. Курорт санында аарыгны тодарадыр, ону эмнээр тускай черлерлиг, шинчилел кылыр лабораториялар-лыг, эң-не болбаазын медицина аппаратуразы-биле дериттинген. Аңаа дыштаныр барган кижилер турар дыштанылга бажыңнарыныҥ, пансионаттарыныҥ, турисчи баазаларыныҥ кемпинттериниҥ калбак четкизи бар. Кижилер далайга эжиигеш, хүнге дөгеленир черлер — Сочиниҥ бир онза байлаа ол. Аңаа ажыктыг, утка-шынарлыг кылдыр дыштанырыныҥ болдунар аргазы шынап-ла кызыгаар чок.

Сочиниҥ 265 муң чурттакчыларыныҥ колдуг хөй нуруузу хандырылга, ачы-дуза чедирилгезинде ажылдап турар. Ол хоорайда эмчилер безин 2500 ажыг кижи. Хоорайда 14 аалчылар бажыны, 200 киноустановка, 130 библиотека бар. Чер кырыныҥ дываажаңы доп-чузу-биле ындыг-дыр.

Ам ол кайгамчыктыг оранныҥ бир ат-сураглыг булуңу-биле тодаргай таныжар бис.

К. АРАКЧАА.
(Уланчылыг).

БАШТАЙГЫЛАР

Үжен чылдар үезинде Коминтериниҥ төлөөлекчилери-биле кады Совет Эвилелинден бөлүк специалистер Тывага келген. Мен оларныҥ-биле кады аңаа ийи чыл хире ажылдаар аас-кежиктиг болган мен. Янзы-бүрү адырыҥ специалистери бистерни национал-айтыгларныҥ Москвага турган эртем-шинчилел Ассоциациязы Тываже чоруткан үве. Тыва Арат Республика ынчан Совет Эвилелиниҥ составынга кирбээн, тускай догуннан турган үеде, Тываныҥ капиталистиг эвес оруктап хөгжүлдезиниҥ ол үе-чадазында шинитпирлезе чогуур кол сорулгалары хөй турган. Ылаңгыя культура революциязын боттандырарынга, эге өөредилгени калбартырынга, чоннуҥ бижик билбес чоруун узуткаарынга совет специалистер бистер үлүүвүстү кииртен бис. Янзы-бүрү адырыҥ специалистериниҥ аразында комсомолчулар эвээш эвес турган. Олар чалыы назынныҥ турасоруу-биле ажылдан, Тываныҥ аревчилериниҥ, аныяк-өскениниҥ шынчы болгаш эң эки өөнүктери болбушаан, кайы хире хайныышкыныыг ажылдап турганы сагыжымга чуруттунун артын калган.

1930 чылда тыва национал бижикти чогаадып турган соонда, школага өөредилгени план ёзугаар организастан, республикага пионер шимчээшкини кадбарган болгаш уруглар-биле ажыл улам уткашынарлыг, тодаргай угланыышкыныг апаргын. Ыраккы кожууп-сумулардан Кызылга өөренири-биле келген баштайгы школачаларны, баштайгы пионер отрядтарын, комсомолчуларны пионер шимчээшкинче хаара тударынга ол кызымаккай болгаш түүкүлдүг киржип турган. Бо ажылдың активчилериниҥ иштинде Катя Новоселова, Шура Черепанова, Наташа Антипина олар пионер чыыштарын эрттирериҥе, одаглар хыспырыга, походтарны организастаарыга, ырларны, танцыларны өөренирине дузалажып турганнар. Москвадан Тываже чоруткан төлээ Шура Джамбанова Тывага баштайгы яслилерни, хереөженнер бөжүдар черлерни (өглерни), баштайгы медицина курстарынга национал кадрларны өөредириҥе онзагай организакчы чоруун көргүскен.

Улус өөредилгезиниҥ ажылдакчызы кижи болганымда ынчан Тывага улус өөредилгезиниҥ хөрээн сайзырадыр ажылга улүүмүү киирип турдум. Ынчан республикага иинти билигнин чүгле чаңгыс национал школазы турган. Төрээн дылда учебниктер чок. Ынчангаш солунварны база Совет Эвилелиндеэ эккелген орус дылда учебниктерин ажыглап өөредилгени чорудун турган. Башкы кижи болганымда тыва дылда баштайгы номчулга номун тыва бижиктиҥ үндезилекчизи эртемден А. А. Пальмбахтыҥ удуртулгазы-биле тургузарынга киришпиш. Ук эртемдеиден аңгыда тыва бижикти чогаадып тургузарынга партияныҥ хоочун ажылдакчызы С. К. Тока база киржип турган үве. Ынчан национал кадрларныҥ иштинден баштайгы башкыларны белеткээр, баштайгы курстарны организастаар, кадрларны Совет Эвилелиниҥ өөредин чорудар талазы-биле ажылдарны организастаары эргежок чугула сорулга турган. Бо бүгү ажыл-херекти совет специалистер бистер эң чугула ажылхерээвис кылдыр көрүп, аңаа киришпишаан, харын-даа тыва дылды боттарывыс база өөренирин орааладжып турдувус. Тыва чоннуҥ депшилгелиг хөгжүлдезиниҥ төлептиг улуун киирген кижилер — С. К. Тока, А. А. Пальмбах, Шагдыржап олар болгаш ТАРН ТК-ныҥ өске-даа ажылдакчылары тыва дылды өөренириҥе бистиҥ башкыларывыс болуп, эргежок чугула дузаны чедиргеннер.

Ол хайныышкыныг ажылхеректериҥ үезинде Тывага аныяктарыҥ музыка чогаалы, нотада бижиттинген ырлар, танцылар шоолуг хөгжүвээн турган болгай. Ынчангаш баштайгы башкылар бистер оны сайзырадырыга база-ла кириштивис. Курстарга башкылавышаан, кежээлерде аныяк өскеңге танцы, ырлар өөредип, боттарывыс-даа хөйну өөренип ап турдувус. Бодум музыка талазы-биле эвээш бичедаа бол билиглиг кижи болганымда неделяда ийи удаа ынчангы республикага карачаңгыс хылдыг-хөгжүм оркестринге киржип турдум. Аңаа 12 хөгжүмчү турган.

Тывага ажылдан турган үемде кожуунларже үнүп, аалдарны-даа кезип чордум. Ыраккы сумуларга чоруп чораан, чоннуҥ ырларын дыңнап база оны нотага бижип, оларныҥ эң эки-лерин оркестрге күүседири-биле шилип ап турган бис. ТАР-ныҥ 10 чыл болган ооңда бистиҥ оркестривис тыва улустуҥ аялгаларын күүседип, ооңга бараалгатканы солун болган үве. Ооң-даа сөөлүде революция ырлар, мэрш ырлары чаңгыланып, баштайгы нота чымдыларын көстүп келгилээн.

Республиканыҥ культуразынын сайзыралынын хөй талалыг эге базыныарын көрүп, совет комсомолчулар бистер аревчилер, оолдар, кыстар-биле кады Тываныҥ аас-кежиктиг келир үезине кады базып орган бис.

А. КОРДОВА,
персоналдыг пенсионер.
Кострома областыҥ Буй хоорай.

ЧУРУКТА: бо чылдың ноябрь 16-да үнген «Шын» солунуҥ дөрткү арынга «Тывага баштайгы ясли-сад» деп үүлге ол үеде Кызылга ажыттынган садиктиҥ бичии уруглариныҥ болгаш садик ажылдакчыларыныҥ чуруу үнгеен. Ынчан аныяк турган ажылдакчыларныҥ бо хүннердеги чуруу бо-дур. (Солагай талазындан) К. А. Черкашина, А. Ф. Иргит, Е. Н. Дарбалдай. Бо утбаларывыс Кызылда чурттан чоруур.

А. ЗАЙЦЕВТИҥ фотозу.

Журналистиҥ орук демдеглели

Аяк шайны Партап ора...

САЛААЛЫГ ХОЛ ХАПТАРЫ

Бурун шагда салаалыг хол хаптары колдуунда кижиниҥ холдарын камгалаарынга ажыглаттынып чораан. Кадарчылар болгаш ажылчыннар тенниг чүүлдер тударынга ажыглап чораан. Гомерниҥ тоожуп турары-биле алырга, Одиссей төрээн черинге эң чаныс келгеш, бодуныҥ ачазын сесерлик иштинде салаалыг хол хаптары кедип алган боктуг сигеннер чүүп турда тып алыр. Риминиҥ чурттакчылары салаалыг хол хаптарын изиг эт тудуп чиринге хереглеп турганнар, (ол үеде серээ чок турган).

Германиага болгаш Скандинавиага хол хаптары XIII-XIV векторде тыптып келген. Баштай оларны дайынчылар болгаш аңчылар кедип турган. Чоорту салаалыг хол хаптары каасталга херексели, эрге-чагырганыҥ үлдези апарган. Епископтор (ламалар) алдын удазыннардан аргаан хол хаптарын кедер апаргын. Хүрээхиттиҥ оон куду дужаалдыглары арыг-шевер чоруктуҥ үлдези кылдыр ак хендирлерден аргаан хол хаптарын улуг ламалар айтыышкынын ёзугаар кедер турган.

Хептиҥ бо хевири рыцаржы үеде улам улуг үнелелди алган. Холуныҥ хавын ужулбайн хол тутчуру — хомудатканы ол болур. Хол хаптарын рыцарьга тыпсып берген болза, ооң вассал апарганын хереченнэни ол. Бир эвес хол хавын черже октапкан ийикле, азы кандыг-бир кижиже аңаа-ла чорудупкан болза, ону тулчуушкунче кыйгырганыныҥ демдээ кылдыр санаар чораан. Бир эвес хереэжен кижи ону белекке берген болза, өске херек-тир. Ол дээрге, ону ээ көргениниҥ ылгавыр демдээ-дир: эр кижи, ону белекке бергенде хереэженниҥ арыг сеткилинге бүрүү-биле бүзүреп болур.

Шынчы чоруктуҥ ол демдээн ыдыктыы-биле кадагалавышаан, эр кижи ук белекти тускай хапчыгашка суккаш, мойнунга баглап алыр чораан.

XVII векти төнчүзүнде хол хавы идик-хептиҥ чыдып калбас хевиринче шилчээн. Торгу, алгы, удазындан кылган хол хаптарын ховар эртинелер, үнелиг даштар, алдын өөктер-биле каастап алыры нептерээн...

Идик-хептиҥ бо кезектерин белеткеп алырынын технологизазы кончуг нарыдай берген. XVI векте ол чагыглар ээзинге четкизе Европаныҥ чартынын эргиир апаргын. Аңаа хереглээр алгыны Испаниядан садып алгаш, Франциага быштыргаш, а Англиага даарадып азы каастадып алыр. Эр улустуҥ хол хаптары кезээде чолдак, а хереэженнериҥ платьелериниҥ чеңнериниҥ узунундан хамаарыг.

XX векти эгезинде Англияга «тускай ямбылыг кижиниҥ дүрүмүн» ажылдан кылган. Ол ёзугаар хүнде хол хавын алдыдан эвээш эвес солуур апаргын. («хол хавы ышкаш солуур» деп сөс оон укталган).

Бистер ол дүрүммерни уттупкан бис. Хол хаптарыныҥ эрте-бурунгу ачы-дузазы катап эглип келген. Камгалакчы ажыын көргүзе берген. Ам кандыг хол хаптарын чок дээр. Электриктериҥ болгаш боксерларныҥ, ватарьларныҥ болгаш чадаг-тергежилериниҥ Бажыҥ эллериниге тускай «чараа-чечензиг» хол хаптарын кылып турар. Ооң дузазы-биле картошка аштап турар.

Чоокку үеде та кандыг хол хаптары көстүп келир үве. Довуунналып, хирлеги бээрге, сугга саванная чүп каапталары-даа көстүп келир чадавас. А чылдың чоруур хензиг батарейлиг-даа хол хаптары көстүп келир чадавас.

С. ПОПОВА.

ҮРЕЛБЕС ДЭЭН

Даштыкы аалчыларны кайгадып сонуургадыры-биле, Петр I хаан, кызыл арага төктүп калган стол шывын бөлө тудуп ал-ла отче кирп октапкан. Пөс шывыг отка өрттеирр туржук, бичии-даа хир чок кылдыр арлып, мырыцай чаа үве дег, арта кыланайныы турар болган. Россияныҥ ол кайгамчык хуулгаазынынаҥ дугайын аалчылар боттарывыс күрүнелериниге барып тарадыпкан. Урал асбезиниҥ дугайында баштайгы чар XVIII векте шак ынчаар тарай берген.

Хризотил — асбест (даг-дүгү) — серпентин бөлүүнүҥ минералы. Ол чымчак дырандылар кылдыр үүрмектели бээр кайгамчык шынарлыг. Даг-дүгүнүҥ дырандызы чиңге, чаражы-биле —торгу, чымчаа-биле — хөвең, чиңги-биле терек чөөгү сагындырар. Даг-дүгүн ээргеш, аргып, даарап болур. Уралда ону «даг лёну» деп адап турары таварылга эвес.

Ынчалза-даа лёнга бодаарга, даг-дүгүниҥ «мергежилги» хөй. Ооң арыг бодун энергетикада, теплотехникада, машина тудуушкунунда, металлургияда калбаз-биле ажыглап турар. Отка өрттенмес, чылыг болгаш электри дамчытпас, сугга болгаш шёлочилерге эзилбес, быжыг база чымчак дыраглыг бо минералды сигарета фильтриниҥ эгелээн, октаргай кораблиниҥ дериг-херекселдериге чедир дыха хөй ажыктыг түүлдерни кылырыга ажыглап турар. Даг-дүгүниҥ үш муң ажыг янзы-бүрү хевириниҥ кылыгларын бүдүрүп турар. Бо минералдыҥ кайгамчыктыг бот-шынарын ооң ады-ла сагындырып турар. Асбест деп сөстү грек дылдан очулдурарга «үрелбес» дээн. Даг-дүгү кижилерге шагдупте-ле билдингир турза-даа, ооң бүгү ажыктыг шынарларын чедир билбес турган. Нейлон, минералдыг хөвең, шилхөвең чижектиг чаа дыранды минералдар тыптып келген болза-даа, даг-дүгү бодунуҥ онзагай бот-шынары-биле кажаа-даа солуттукмас.

СЕЗЕН ЧЫЛДАРНЫҥ...

Сезен чылдарныҥ пассажирлер самолёттары кандыг болурул дээрзиниҥ дугайында дыгнадыглар даштыкы парлалгада көстүп келгеп. Ылаңгыя «Локхид» фирманыҥ бүдүрүп үндүргени чаа самолёт дугайында хөйну дыңнадып турар: чаа чылдың самолёттары автоматчыттынган, ажыктыг-даа камналгалыг-даа. Ол ышкаш, амгы самолёттарга көөрде, даажы эвээш. Оларныҥ дүргени ортумаа-биле шакта 900 км. Чаа самолёттар амгыларынга көөрде, оттулар үүлдү 6—7 хуу эвээшти чарыгдаар, дараазында он чылдар дургузунда авиацияныҥ кол кывар үүлү керосин болур.

ФОТООБЪЕКТИВ КӨРГҮЗҮП ТУР

Бо бичии скрипканы Барыын Германия чурттуг мастер кылып каан.

* * *

Каттышкан араб эмиратгарныҥ чонунуҥ кол-ла азыраан малы тевелер. Ол черниҥ чурттакчыдары байыр-наадым таварыштыр тевелерни чарыштырып турар.

СЭТА-ныҥ фотолары.

СҮТТЕН ЭЪТ

Соя далганындан кылымал эът бүдүрүп ап эгелээни шагда-ла билдингир. Ам Японияда сүттен, тодаргайлааргa, казеиниҥ сүт белогундан кылымал эът бүдүрүп алырыныҥ дуржулгазы ажылдап кылдынган. Киодо Цусин агентиделиниҥ дыңнадыын ёзугаар алыргa, кылымал бир килограмм эът бүдүрүп алырынга бежен граммдан хөй эвес казеин херек. Ол дээрге-ле соя далганындан алыр эъттиҥ чарыгдалындан эвээш-даа, хөй-даа эвес болуп турар. Удавас Японияныҥ магазиниериҥе казеинден кылган кылымал эът көстүп келир.

А бистиҥ чуртувуста кылымал икраны бир дугаарында каш-каш чыл бурунгаар бүдүрүп эгелээн. Ону база-ла казеинден кылып турар.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ДЕКАБРЬ 23-ТЕ БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

10.00 — **«Ye».** Информастыг программа. 10.40 — **«Будильник».** 11.10 — **«Совет Эвилелинге бараан боон тур мен!»** 12.10 — **«Тоол аалдап келген». «12 айлар».** Уран-чечен телефильм. 1-ги серия. 13.15 — **«Арфаныҥ үнү».** Фильм-концерт. 13.25 — **«Көдээге дамчыдылга».** 14.25 — **«Музыкалыг киоск».** Дамчыдылганы Э. Беляева чорудар. 14.55 — **«Театр шинзи».** Д. Валеев — **«Сеңээ амыдыралды шаңнап тур мен».** Москваныҥ М. Н. Ермолова аттыг театрыныҥ фильм-шинзи. 17.15 — **«Алдын үзүнду». «Амыдыралче путёвка»** деп бөлүктен документалдыг телефильмниҥ баштайгы көргүзүү. 18.00—**«Делегей байдалы».** 19.00 — Баку хоорайга телефильмверниҥ VIII Бүгү-эвилел фестивалы. Фестивальдың бирги шаңналын алган **«Бетховенниҥ амыдыралы»** деп музыкалыг телефильмниҥ баштайгы көргүзүү. 2-ги фильм. 20.15 — **«Кино аянчоруктар клубу».** Дамчыдылганы Ю. А. Сенкевич чорудар. 21.15 — **«Төп телевидениениҥ экранында эң баштай». «Хлебтиҥ амданы».** 4-кү фильм. — **«Ада-чурттуҥ хлеви».** 22.30 — **«Ye».** Информастыг программа. 23.00—00.00 —Спорт программазы.

ДЕКАБРЬ 24-ТЕ БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

10.00—**«Ye».** Информастыг программа. 10.40 — Эртенги гимнастика. 11.05—**«Хлебтиҥ амданы».** Хөй серия-лыг ураңчечен фильм. 3-кү фильм— **«Хлеб болгаш кижилер».** 4-кү фильм — **«Ада-чурттуҥ хлеви».** 13.30 — **«Симфония миниатюралары».** Төп телевидениениҥ болгаш Бүгү-эвилел радиозунуҥ симфония оркестри күүседир. Дирижёру — ССРӨ-ниҥ улустуҥ артизи — К. Иванов. 13.55 — Медээлер. 14.00—16.00 — Чапсар. 16.00 —Медээлер. 16.20 —Социалистиг чурттарыныҥ документалдыг телефильмнериниҥ программазы: **«Польшаныҥ чези», «Болгарияныҥ уруглары», «Урелнишкиден катап тургузуушкун».** 17.15 — **«Телестадион».** 17.45 — **«Бистиҥ садывыс».**

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Телемедээлер. 18.25 — **«Отчугаш».** Дамчыдылга. 18.55 — **«Техниктиг информациянныҥ медээлери».** Дамчыдылга. 19.40 — Телемедээлер. 19.25 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

19.30 — **«Беш чыл. Дөрткү чыл».** Мурнуу-Таджик комплекс. Чеднишкиннер болгаш айтыыглар. 20.15—ССРӨ-ниҥ улустуҥ артизи Б. Штоколовтуҥ концерти. 20.55 — **«Кинопрограмма».** 22.30—**«Ye».** Информастыг программа. 23.05— **«Опера-биле ужуражыышкын».** Д. Кабалевский — **«Кола Брюньон».** Музыкалыг телефильм. 00.15—00.30 —**Бөгүн делегейде.**

ИЛГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

18.15 — **«Шевер холдар».** Карнавал маскаларын болгаш костюмнерин канчаар кылыр. 18.45 — Күрүнениҥ танцынын **«Кабардинка»** ансамблиниҥ концерти.

КЫЗЫЛДАН

19.30—20.30 — **«Чымчак чүректен халап».** Телефильм.

агаар

Бөгүн республикага болгаш Кызылга булуттаар, чамдык черлерге хар чаар. Хат кошкак. Агаарныҥ температуразы 19—24, чамдык черлерге 10—15, Кызылга 20—22 градус соор.

Редактор В. С. Шаравин.

КИНО

ДЕКАБРЬ 23-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: **«Мультфильмнер чыындызы»** 9.30, **«Буруузу чок»** (2 серия-лыг) 11.00, 14.00, 17.00, 20.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **«Оол болгаш океан»** 11.20, **«Хуу айтырыглар талазы-биле элээн каш интервью»** 13.00, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: **«Болектиҥ болгаш Лелектиҥ улуг аян-чоруу»** 9.50, 13.25, **«Ак бөрүлер»** 11.35, 15.10, **«Сээҥ оглуҥ»** 17.00, 18.50, 21.10 шактарда.

«ВОСТОК»: **«Киночыынды»** 10.00, 12.00, **«Үймээнчи Орион»** 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

ДЕКАБРЬ 24-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: **«Хоозун хөлзээ»** 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.50 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **«Сээн оглуҥ»** 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: **«Болектиҥ болгаш Лелектиҥ улуг аян-чоруу»** 10.30, 13.55, **«Гариб хуулгаадыныр чуртунда»** 12.15, 15.35, **«Буруузу чок»** (2 серия-лыг) 17.15, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: **«Салдыг ажаакчы»** 15.00, 18.40, **«Хуу айтырыглар талазы-биле элээн каш интервью»** 16.50, 20.30 шактарда.

Редакциянын адрези: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажын № 3, ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуҥ 2-24-63, редакторнуҥ оралакчыларынын 2-35-24, 2-31-75 харыысалгалыг секретарынын 2-23-35, секретарнаттын 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузут киллистериниҥ 2-37-13, пропаганда киллизиниҥ 2-31-75, культура киллизиниҥ 2-23-54, кодээ ажыл-агый киллизиниҥ 2-21-47, үлетпүр киллизиниҥ 2-22-64, чагаа киллизиниҥ 2-41-27, информация киллизиниҥ 2-20-60, корректорларныҥ 2-27-41, бухгалтериянын 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Тираж 16405. Чатыг 3396.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниҥ Министрлер Чөвүлелиниҥ Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садынын талазы-биле эргелелиниҥ типографиязы (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 1). ТС—01842